

İnsanartıcılık: Bir Transidealin Kuruluşu¹

Mustafa Koç²

ORCID:0000-0002-4163-5948

DOI: 10.55256/TEMASA.1811238

Öz

Nanoteknoloji, Biyoteknoloji, Bilişim teknolojisi ve Bilişsel bilime (NBIC) dayalı olarak insanın bedensel ve bilişsel özelliklerini iyileştirmeyi ve artırmayı amaçlayan insan+ uygulamalar (*human enhancement*) genetik, nörofarmakolojik, morfolojik ve sibernetik olmak üzere dört temel alanda uygulanmaktadır. Bu uygulamalara karşı çıkan biyokonservatizm ile temel güdülenimini insan+ uygulamalardan alan insanartıcılık (*transhumanism*) arasında girift bir biyoetik-biyopolitik dikotomi oluşmakta, söz konusu dikotomi bu iki farklı düşünsel pozisyon arasında şiddetli bir çatışmayı süregelen kılmaktadır. Bu çalışmada, belirlenen bu dikotomiden hareketle, bir dünya görüşü ve kozmovizyon olarak insanartıcı pozisyonun özünde bir transidealden hareket ettiği ve bir trans-ontolojiye yöneldiği saptanmakta, oluşturulan bu transidealin temel dayanakları olan; "insan yaşamının uzatılması" atılımı, gelecek kategorisi olarak "insanlıksonrası" (*posthumanity*) olasılığı ve bir evrensel varoluş kavrayışı olarak "biyokozmizm" bileşenleri çözümlenmek suretiyle insanartıcılığın neliği aydınlatılmaya çalışılmakta ve insanartıcılığın tarihsel biyokonservatif bakış açısı karşısındaki konumunun gerekçelendiriliş biçimi irdelenmektedir. Bu amaçla, ilkin insanartıcı düşünce evreninin bir kartografyası oluşturulmakta, ardından, her biri biyokonservatif aklın eleştirisine dayalı olarak kurulan, insan yaşamının uzatılması, insanlıksonrası ve (özgün bir katkı çabası olarak) biyokozmizm olguları ele alınarak, insanartıcı transidealin ontik, epistemik, mantıksal ve etik dayanakları argümantatif karakteristikleriyle ortaya koyulmakta ve yorumlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnsanartıcılık, Biyokonservatizm, Biyoetik, Yaşam Süresini Uzatma, İnsanlıksonrası, Biyokozmizm.

Transhumanism: The Construction of a Transideal

Abstract

Human enhancement, which aims to improve and enhance human physical and cognitive characteristics based on Nanotechnology, Biotechnology, Information technology, and Cognitive science (NBIC), is applied in four fundamental areas: genetics, neuropharmacology, morphology, and cybernetics. A complex bioethical-biopolitical dichotomy has emerged between bioconservatism, which opposes these practices, and transhumanism, which derives its fundamental motivation from human enhancement. This dichotomy perpetuates a fierce conflict between these two distinct intellectual positions. Based on this dichotomy, this study demonstrates that transhumanism, as a worldview and cosmovision, essentially originates from a transideal and gravitates towards a trans-ontology. The essence of transhumanism is illuminated by analyzing the foundations of this transideal; the "human life extension" initiative, the possibility of "posthumanity" as a future category, and "biocosmism" as a universal conception of existence. The justification for transhumanism's position against the historical bioconservative perspective is examined. To this end, first a cartography of the universe of transhumanist thought is created, then the ontic, epistemic, logical and ethical foundations of the transhumanist transideal are presented and interpreted with their argumentative characteristics by considering the concepts of human life extension, posthumanity and biocosmism (as an original contribution effort), each of which is founded on the critique of bioconservative reason.

Keywords: Transhumanism, Bioconservatism, Bioethics, Life extension, Posthumanity, Biocosmism.

¹ Bu makale Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalında 2024 yılında tamamlamış olduğum "Biyokonservatizmden İnsanartıcılığa: İnsan+ Uygulamalar Sorunu Üzerine Biyoetik-Biyopolitik Bir İnceleme" başlıklı doktora tezimden türetilmiştir.

² Öğretim Görevlisi Dr., Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü. mustafakoc@munzur.edu.tr

Giriş

İnsan+ uygulamalar (*human enhancement*)³ yakınsak teknolojiler (*converging technologies*) olarak tanımlanan Nanoteknoloji, Biyoteknoloji, Bilişim teknolojisi ve Bilişsel bilimin (*NBIC*) disiplinlerarası çalışmaları sonucu elde ettikleri kazanımlar sayesinde, insanın, bedensel ve bilişsel boyutlardaki biyolojik yetersizliklerinin giderilerek geliştirilmesini, güçlendirilmesini, yeterlik (*capacity*) ve yapabilirlik (*capability*) artırımının sağlanarak yetkinleştirilmesini, sağlıklı ve aktif yaşam süresinin uzatılmasını, hastalıklardan ve fiziksel-ruhsal acıdan arındırılmasını amaçlamaktadır. Ancak bu genel tanım teknolojik gelişim ve uygulamalara, dayandıkları dünya görüşleri temelinde pozitif anlam değeri yükleyen biyoliberalizm (*bioliberalism*) tarafından kısmen, insanartıcılık (*transhumanism*) tarafından bütünüyle kabul görürken, söz konusu teknolojik uygulamalara kendi gerekçeleri temelinde karşı çıkarak bunları olumsuzlamaya çalışan ve reddeden biyokonservatizm (*bioconservatism*) tarafından ise hemen hemen hiç-bir yönüyle kabul edilebilir olmayacaktır.

Biyokonservatizm, *NBIC* teknolojilere dayalı olarak i) genetik, ii) nörofarmakolojik, iii) morfolojik ve iv) sibernetik⁴ olmak üzere dört temel alanda gözlemlenen insan+ uygulamaların insan doğasını/özünü tahrip ettiği argümanına merkezi değer yükler. Diğer argümanlarını “insan onuru”, “otantiklik”, “otonomi”, “doğallık” kavramları ekseninde, genellikle tür etiği ve değer konservatizmi kapsamında oluşturma eğilimindedir. Biyoetik ve biyopolitik disiplinlerde öne sürülen bu nitelikteki argümanlar günümüzde Leon R. Kass gibi konservatif, Francis Fukuyama veya Jürgen Habermas gibi liberal ve demokratik değerleri gözetken ya da Michael J. Sandel gibi komüniteryan temsilciler tarafından savunulabilmektedir.

Buna karşılık biyoliberalizm, bireylerin talep etmeleri halinde insan+ uygulamalardan yararlanma veya bu uygulamaları benimsememeleri durumundaysa reddetme haklarının bulunduğu dikkat çeken geleneksel liberal ilkeden hareket eder. Biyoliberal düşünce kişi hak ve özgürlükleri ilkesi temelinde bireylerin yeterlik ve

³ İngilizce “enhancement” teriminden türetilen “human enhancement” kavram çiftinin kullanıldığı alanlar bakımından insan “iyileştirme”, “geliştirme”, “artırma”, “mükemmelleştirme” anlam içeriklerinin tamamını barındırıyor olması nedeniyle, kavram zenginliğine sahip kimi köklü Batı dillerinde (örneğin Almancada) anlam kaymalarına yol açacağı kaygısıyla çoğunlukla çevrilmeden, orijinal biçimiyle kullanılması tercih edilmektedir. Birçok dilde olduğu gibi, Türkçede de kavramı dolaysız karşılayabilecek tek bir sözcük bulunmadığı için, bu karşılıklı ardan sadece birinin seçilmesi anlam daralmasına yol açabilecek hatalı bir tutum olacaktır. Bir başka açıdan bakıldığında ise, yukarıda verilen tüm karşılıklar için geçerli olduğu gibi, örneğin “iyileştirme” kavramı da kendi içinde anlamca bir değer yüklemeyi barındırmaktadır. Söz konusu uygulamalarla ahlaksal olarak arzu edilen ve hatta yükümlülük anlamı içeren bir “iyi”nin kastedilmesi tartışmaya açık bir husustur ve kavramın nesnel olarak ele alınışında güçlük yaratır. Bu nedenle üç bileşenli nesnel bir temellendirmeye giderek; a) *NBIC* teknolojilere dayalı olarak, insana bedensel ve bilişsel *ek nitelikler* kazandırmayı amaçlayan çoklu disiplinler uygulamaları imlemesi nedeniyle “human enhancement” karşılığı olarak Türkçede “insan+ uygulamalar” kavramlaştırmasını oluşturmada ve felsefe-bilim dilimize bu karşılığı önermekteyiz. Öte yandan, b) Dilimizde “insanartıcılık” olarak karşılanabileceğini öne sürdüğümüz İngilizce “transhumanism” kavramı/akımının temel motifi ve varlık koşulunu da “insan+ uygulamalar” oluşturduğu için, morfolojik kuruluşu “transhuman-ism” bileşenlerinden meydana geldiği halde birçok dilde yanılgıyla “trans-humanism” bileşenleriyle bir araya gelmiş olduğu düşünülen bu terimin, çağdaş insanartıcı düşünce evreniyle organik, fenomenal bir bağı bulunmadığını öne sürdüğümüz, dolaylı bir “hümanizm” tartışmasına yol açması sorunu da ortadan kaldırılarak, türettiğimiz “insan+ uygulamalar” (*human enhancement*) ile “insanartıcılık” (*transhumanism*) terimleri arasında epistemolojik, ontolojik ve dilbilimsel bir tutarlı ilişki bağı sağlanmaktadır. Son olarak, c) Çalışmamızın merkezi izleğini niteleyen “insan+ uygulamalar” kavramlaştırması güncel biyoetik-biyopolitik tartışmalar ekseninde süregelen bir uygulamalı etik problem alanıyla karşı karşıya bulunduğumuzu da açıklıkla yansıtmaktadır. Belirtilen gerekçelerle zorunlu olarak oluşturduğumuz ve felsefe-bilim dilimizde yer edinmesini sağlamaya çalıştığımız Türkçe terim karşılıkları tarafımızca Türk Dil Kurumu’na öneri olarak sunulmuştur.

⁴ (i) Genetik insan+ uygulamalar: a) Kalıtsal olmayan *somatik gen terapisi* yoluyla insan genomunda hastalıklara yol açan genlerin modifikasyonuna yönelik ya da b) Kalıtsal olan, genomu yapısal olarak dönüştürerek cinsiyet seçimi ve kimi fiziksel özelliklerin önceden belirlenmesini sağlayan *germline gen terapisi* yoluyla yapılan genetik seleksiyona yönelik uygulamalardır. (ii) Nörofarmakolojik insan+ uygulamalar: Serotonin, dopamin gibi nöroiletkenlere etkiyen psikofarmakolojik maddeler yardımıyla ruhsal durum dengelendiği, farklı etkinlik alanlarında performansın artırıldığı ve davranış denetiminin sağlandığı uygulamalardır. (iii) Morfolojik insan+ uygulamalar: Bireylerin estetik-rekonstrüktif cerrahinin sunduğu bedensel değiştirici-düzeltilici olanaklardan yararlanarak, yaşlanma karşıtı biyomedikal uygulamalara başvurarak veya fiziksel aktivitelerle bedensel dönüşüm sağlayarak, bir *negatif hak* olarak tanımlanan ve insanartıcı literatürde *morfolojik özgürlük* olarak adlandırılan taleplerine karşılık bulabildikleri uygulama alanlarıdır. (iv) Sibernetik insan+ uygulamalar: Nörobilim, yapay zekâ, robotik gibi çoklu disiplinler ağında insan beyni ve sinir sisteminin bilgisayar sistemleriyle bütünleştirilmeye çalışıldığı, insan organizmasının hibritleştirilerek siborg (*cyborg*); sibernetik organizmalar oluşturma amaçlandığı uygulama alanlarıdır. Bkz. Mustafa Koç, “‘İnsan Kendinden Küçüktür’, Artırılmalıdır: Biyokonservatif Aklın Eleştirisine Doğru Transhümanist Tezler,” *Arkhe-Logos Felsefe Dergisi* 11, (2021): 11-12.

yapabilirliklerini artırma haklarını tanımakla birlikte, bu uygulamaların etik, toplumsal veya kültürel açılardan doğurabilecekleri olası negatif sonuçları önlemek amacıyla hukuksal sınırlamalara gitmeyi de gerekli görebilmektedir. John Harris, Nicholas Agar, Allen Buchanan, Julian Savulescu gibi kuramcılar günümüz biyoliberal düşünce evreninin önde gelen temsilcilerindendir.

İnsanartıcılık ise, insanı biyolojik yapısı itibarıyla “eksik/kusurlu” (*deficient*) bir varlık olarak kavrayışı nedeniyle, insanın bedensel ve bilişsel eksikliklerinin giderilebilmesi için insan+ uygulamalardan yararlanmasının bir zorunluluk olduğu argümanından hareket eder. Bu anlamda, insanartıcılık homojen karakteristikte bir düşünce alanı olmamasına rağmen, Ray Kurzweil, Max More, Nick Bostrom, David Pearce, James Hughes, Ben Goertzel gibi tüm çağdaş insanartıcı temsilciler temel güdülenimini *NBIC* disiplinler ve insan+ uygulamalardan almaktadırlar.

Böylelikle, ilkin biyokonservatizm ile biyoliberalizm arasında baş gösteren etik-politik uyuşmazlık, biyokonservatizmin, radikal düşünsel ve edimsel pozisyonu nedeniyle günümüzde insanartıcılıkla sürdürdüğü şiddetli bir çatışmaya dönüşmüştür. Bu olgunun sonucu olarak, bir Hans Jonas kavramlaştırması olan “gelecek etiği”nin (*Zukunftsethik*)⁵ içeriklendirilişi açısından girift ve çarpıcı bir biyoetik-biyopolitik dikotomi oluşmuş bulunmaktadır. Bu nedenle eldeki metin, belirlenen söz konusu dikotominin insan varlığının neliği ve onun varoluşsal izdüşümlerinin alımlanışı ve anlamlandırılışı bakımından günümüz felsefesinin başat problem alanlarından birini oluşturduğu saptamasından hareket etmektedir. Bu bağlamda biyokonservatizm insan varlığına ilişkin –felsefi antropolojinin tarihsel kalıtı olan “insan doğası/özü” belirlemeleri de dahil olmak üzere– tarihsel/geleneksel ontolojik yaklaşımlardan hareket ederken, temel güdülenimini insan+ uygulamalardan alan insanartıcılık bir transideal oluşturarak, epistemolojik, metodolojik ve etik-politik dayanaklarının irdelenmesi gereken bir trans-ontolojiye yönelmektedir.

Nitel bir araştırma olarak metinde izlenen metodoloji söz konusu transidealin artalandaki dayanaklarını aydınlatmak amacıyla, öncelikle insanartıcı düşünce evreninin oluşum tarihi ve kavramsal çerçevesini belirginleştirmeye çalışmakta ve bu alandaki düşünce tarihini sistematik olarak ele almaktadır. Çalışmada insan yaşamının uzatılması, insanlıksonrası ve biyokozmizm tartışmaları transidealin bileşenleri olarak kavramsal çözümlemeye dayalı bir yöntemliliği birincil ve ikincil önemdeki literatürün taranması eşliğinde uygulamaktadır. Özellikle, Ben Goertzel gibi çok az sayıda insanartıcı yorumcunun eklemeli olduğu bir kavram olarak “Biyokozmizm” alt başlığı kapsamında, diğer tüm insanartıcı temsilcilerden bağımsız olarak geliştirmeye ve olgunlaştırmaya çalıştığımız özgün argümanlara yer verilmektedir. Bu niteliğiyle çalışma argümantatif ve vargisal olarak insanartıcı bir düşünsel pozisyonu temsil etmektedir.

1. İnsanartıcı Düşünce Evreninin Kartografyası

İnsanartıcılık, gelişen bilim ve teknolojinin sunduğu yeni ve dönüştürücü olanaklardan yararlanmak yoluyla insanın bedensel ve bilişsel sınırlarının aşılması amacını güden, insanın gittikçe daha çok zenginleştirilmiş bir varlığa doğru evrimleşmesini öngören ve bu doğrultuda “insan+”⁶ (*transhuman*) köprüsü üzerinden “insansonrası” (*posthuman*) aşamaya ulaşmayı hedefleyen, kapanan son yüzyılın teknofüristik akımlarıyla etkileşim içinde oluşmuş, biyoliberal düşünce zemininden hareketle ayrıksı, uç bir düşünce formuna dönüşmüş olan ve sadece bir dünya görüşü (*world view*) değil, bir evren görüşü (*cosmovision*) oluşturabilme potansiyeline sahip bilimsel, felsefi ve kültürel bir harekettir.

İnsanartıcı düşüncenin oluşum tarihine geniş bir perspektiften bakıldığında, insanın tarih boyunca yeni yeterliklere ve yapabilirliklere ulaşma atılımı, doğayı, kendi doğasını anlama ve aşma çabası olarak, Oxford’lu insanartıcı

⁵ Bkz. Hans Jonas, *Das Prinzip Verantwortung. Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation* (Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 2003).

⁶ Bu metinde İngilizce “transhuman” terimi “insan+”; “posthuman” terimi “insansonrası”; “posthumanity” terimi “insanlıksonrası” sözcükleriyle karşılanmıştır.

düşünür Nick Bostrom'un da vurguladığı üzere, mitolojide *Gılgamış Destanı*'ndan Francis Bacon'ın *Novum Organon*'una, Charles Darwin'in *Türlerin Kökeni*'nden Friedrich Nietzsche'nin "üstinsan" (*Übermensch*) kavramlaştırmasına varana dek, bu düşünsel gelişimin, kültür tarihinin farklı evrelerinde çok sayıda bileşenden esinlenerek, köklü bir tarihsel zemin üzerinde biçimlendiğini göstermektedir. Bununla birlikte, insanartıcı düşünce 20. yüzyılın ilk yarısında ürünler veren J. B. S. Haldane, J. D. Bernal, Bertrand Russell, Aldous Huxley veya H. G. Wells gibi birçok yazarın farklı eserlerinden insan(lığ)ın geleceğine ilişkin spekülative-tematik etkiler edinmiştir.⁷ İnsan+ (*transhuman*) kavramının ilk kez, dinsel ve tinsel bağlamda insanı aşmak anlamında "transumanare" biçiminde, 1312 tarihli *İlahi Komedi*'de Dante Alighieri tarafından,⁸ insanartıcılık (*transhumanism*) kavramının ise ilk defa Aldous Huxley'in kardeşi, biyolog Julian Huxley tarafından 1927'de yayımlanan *Religion Without Revelation* (*Vahiysiz Din*) adlı eserde kullandığı görülür.⁹ Bununla birlikte, insanartıcı düşünce felsefi ve kuramsal çerçevesini 20. yüzyılın ikinci yarısında belirlemeye başlamış ve 1960'lı yıllardan itibaren A.B.D.'de, öncelikle karşıt kültür iklimiyle tanınan Kaliforniya'da, başlangıçta ortak bir kavramdan hareket edilmese de teknofütürist düşünce gruplarının ilk öncüleri belirlemeye başlamıştır. Bunlar arasında psikolog, "psikedelik hareket"ın kurucusu ve hippy kültürünün ikonlarından Timothy Leary, düşünür, fütürist ve daha sonra "FM-2030" mahlasını kullanacak olan Fereidoun M. Esfandiary, fizikçi, bilim kurgu yazarı ve kriyonik (*cryonics*) uygulamalarının yaratıcısı Robert Ettinger insanartıcı düşüncenin olgunlaşmasında belirgin rol oynamış protagonistlerdir.¹⁰

Bu kültür çevresinde insan yaşamı ve özgürleşmesi önündeki temel engel olarak algılanan ölüm olgusuna karşı ne yapılabileceği sorusuna bir ilk yanıt olarak kriyonik uygulamasına geçme düşüncesi ortaya çıkmıştır. Ettinger'in 1964 tarihli *The Prospect of Immortality* (*Ölümsüzlük Olasılığı*) başlıklı eserinde savunduğu bu görüş, gelecekte teknoloji ve tıbbın yaşlanma ve ölümle mücadele etmeye olanak sağlayacağı gelişmişlik aşamasına ulaşıncaya dek ölü insan bedenlerinin sıvı nitrojenle korunması düşüncesine dayanmaktaydı. 1972'de kurulan *Alcor Life Extension Foundation*'dan sonra, Ettinger tarafından 1976'da kurulan *Cyronics Institute* ile bu doğrultuda ilk adımlar atıldı. 1972 tarihli kitabı *Man into Superman*'de ise Ettinger doğal, biyolojik evrimin insan çıkarı doğrultusunda işleyen ve insanın değerini gözetmeyen etkisiz bir deneme-yanılma süreci oluşu nedeniyle aslında kör bir süreci ifade ettiğini vurgulayarak, bu kör sürecin, insan tarafından kendi kendini yöneten bir evrim sürecine dönüşmeye başladığı bir milada girdiğimiz vurgusunu yapar. Bu doğrultuda temel katkının biyoteknolojiden geleceğini belirleyen tüm benzer görüşler aynı ortak paydada birleşirler: Biyoloji kader değildir! Özgürlük teması ise, biyolojik kısıtlamalar karşısında elde edilen özgürlük anlamında "morfolojik özgürlük" kavramıyla işlenecektir. Burada hâkim olan itici güç yaşam olanaklarının azamileştirilmesi düşüncesi olduğu için Ettinger, kriyonik hareketini, kökleri 18. ve 19. yüzyılların ilerleme idealine dayanan ancak onun gibi toplumsal değişim amacı temelinde sınırlı kalmayıp, onu aşan "yeni dahaiyicilik" (*new meliorism*) düşünce eğiliminin bir parçası olarak görür.¹¹ FM-2030 da Ettinger ile benzer doğrultuda, 1989 yılında yayımlanan *Are You a Transhuman?* (*Bir İnsan+ mısın?*) başlıklı kitabında, yüz yüze kaldığımız en acil sorunun sosyal, ekonomik, politik, sorunlar değil, hepimizin her yerde karşı karşıya kaldığı ölüm olgusu olduğu, tüm diğer insansal sorun ve kısıtlılıkların türetilmiş, ikincil şeyler olduğu, ölüm var olduğu müddetçe hiç kimsenin özgür olmayacağı ve ölümsüzlüğe bir kez ulaştığımızda her şeyin olanaklı olacağı gibi düşünceleri işlemekteydi. Leary ise, *LSD* ve *meskalin* gibi psikotrop, halüsinojen maddelerle bilinç seviyesinin yükseltilmesini amaçlayan bir yöntemin yeni insana giden yolda bir köprü olacağı düşüncesini "SMI²LE"¹² kısaltması altında formüleştirecek, bu üç bileşenin mekân, nitelik ve zaman açısından insani yaşam olanaklarının geliştirilmesini temsil

⁷ Nick Bostrom, "A History of Transhumanist Thought," (2005b): 4-5. Erişim 04 Ağustos 2023. <https://www.nickbostrom.com/papers/history.pdf>

⁸ Max More, "The Philosophy of Transhumanism" in *The Transhumanist Reader*, ed. Natasha Vita-More ve Max More (Chichester: Wiley-Blackwell, 2013), 8.

⁹ James Hughes, *Citizen Cyborg. Why Democratic Societies Must Respond to the Redesigned Human of the Future* (Cambridge, MA: Westview Press, 2004), 158.

¹⁰ Sascha Dickel, *Enhancement-Utopien. Soziologische Analysen zur Konstruktion des Neuen Menschen* (Baden-Baden: Nomos, 2011), 242-243.

¹¹ Dickel, *Enhancement-Utopien. Soziologische Analysen zur Konstruktion des Neuen Menschen*, 250.

¹² *Space Migration, Intelligence Increase, Life Extension: Uzay Göçü, Zekâ Artırımı, Yaşam Uzatma.*

ettiğini belirtmekteydi.¹³

Yaşam süresinin uzatılması ve kriyonik uygulamalarına yönelen günümüz insanartıcı kuramcılardan, adını Max More olarak değiştiren, *Alcor Life Extension Foundation*'da uzun bir süre CEO olarak görev yapmış bulunan, Britanya kökenli Max O'Conner'ın 1992 yılında Tom W. Bell ile Kaliforniya'da kurduğu *Extropy Institute (ExI)* insanartıcı düşüncenin ilk örgütsel çekirdeğini oluşturmuş oldu. Robot bilimci Hans Moravec, nanoteknoloji öncüsü Eric Drexler, bilgisayar bilimci, yapay zekâ uzmanı Marvin Minsky, teknoloji girişimcisi ve mucit Ray Kurzweil gibi kimi vizyoner tekno-bilimcilerin de önemli katkılarıyla bu organizasyon çerçevesinde yıllık konferanslar düzenlenerek varoluşsal sınırlılıkların aşılması doğrultusunda belirgin düşünsel adımlar atılmaya başlandı. Bu kuruluş Max More öncülüğünde, "entropi" kavramına karşıt olarak oluşturulan "ekstropi" (*extropy*) kavramı üzerinden kuramlaştırılan liberter insanartıcı bir bakış açısını temel almaktaydı ve düşünürün kendi deyişiyle bu "etrafıca geliştirilmiş ilk insanartıcı felsefeydi".¹⁴ More'un ilk versiyonunu 1990 yılında anarkokapitalist-liberter bir insanartıcı bakış açısıyla oluşturduğu ve "spontan düzen" kavramını kullanmayı tercih ettiği, 2000 yılı genişletilmiş versiyonundaysa bu kavramı esneterek, Karl Popperci liberal "açık toplum" kavrayışına yer verdiği *The Principles of Extrophy*¹⁵ (*Ekstropinin İlkeleri*), 2003'teki son versiyonunda, insanartıcı bağlamda ekstropi kavramına bütünlüklü açılım getiren şu yedi temel ilkeye dayanmaktaydı: (i) Sürekli Gelişim (*Perpetual Progress*), (ii) Kendini Dönüştürme (*Self-Transformation*), (iii) Pratik İyimserlik (*Practical Optimism*), (iv) Akıllı Teknoloji (*Intelligent Technology*), (v) Açık Toplum, Bilgi ve Demokrasi (*Open society, Information and Democracy*), (vi) Kendi Kendini Yönetme (*Self-Direction*) ve (vii) Rasyonel Düşünme (*Rational Thinking*).

"Ekstropizmin insanartıcı düşüncede oluşturduğu hizipçi niteliğine mesafe alarak daha olgun ve akademik saygınlığı olacak bir insanartıcı biçime ulaşmak amacıyla"¹⁶ 1998'de Avrupalı iki genç kuramcı; Nick Bostrom ve David Pearce tarafından *World Transhumanist Association/MTA* (*Dünya İnsanartıcılar Birliği*) kurulur. 1998'de farklı uluslardan temsilcilerin katılımıyla kaleme alınan, ilerleyen yıllarda değişikliklere gidilmiş olan *İnsanartıcı Bildirge*'nin (*Transhumanist Declaration*) 2012 versiyonu sekiz özlü maddeden oluşur:¹⁷

1. İnsanlık, gelecekte bilim ve teknolojinin derin etkisi altında kalacaktır. Bizler, yaşlanma, bilişsel yetersizlikler, istençdışı acı çekme ve Dünya gezegenine hapsolmuşluğumuzun üstesinden gelerek, insan potansiyelini genişletme olanağını öngörmekteyiz.
2. Bizler, insanlığın sahip olduğu potansiyelin çoğunun henüz gerçekliğe dönüştürülmemiş olduğuna inanıyoruz. Karşımızda harikulade ve son derece değerli, iyileştirilmiş/artırılmış insanlık durumlarına götürecek olan olası senaryolar var.
3. İnsanlığın özellikle yeni teknolojilerin kötüye kullanılması nedeniyle ciddi risklerle yüz yüze kaldığının farkındayız. Değer verdiğimiz çoğu, hatta bütün şeylerin kaybedilmesine yol açacak olası gerçekçi senaryolar mevcut. Bu senaryoların kimileri şiddetli, kimileriye incelikli. Her ilerleme değişim olsa da her değişim ilerleme değildir.
4. Araştırma harcamaları bu beklentinin anlaşılması doğrultusunda yatırıma dönüştürülmelidir. Riskleri düşürmenin ve yararlı uygulamaları hızlandırmanın en iyi yolunun ne olduğu üzerinde dikkatlice durmamız gerekir.

¹³ Dickel, *Enhancement-Utopien. Soziologische Analysen zur Konstruktion des Neuen Menschen*, 254.

¹⁴ More, "The Philosophy of Transhumanism," 5.

¹⁵ Max More, *The Principles of Extrophy*. Erişim 23 Kasım 2025. http://dpya.org/wiki/index.php/2003_-_Principles_of_Extrophy_Version_3.11_-_Max_More

¹⁶ Bostrom, "A History of Transhumanist Thought," 14.

¹⁷ İlk kez Türkçeleştirilen bu bildirgenin çevirisi tarafımızca yapılmış olup, metin, homojen bir nitelikte olmayan insanartıcı düşünce evreninin tek mutabakat metni oluşu ve transidealin ilk ortak gerekçelendirilişini oluşturması açısından tarihsel önemdedir.

Ayrıca, insanların yapılabilecek şeyleri yapıcı bir şekilde tartışabilecekleri toplantılara ve güvenilir kararların uygulanabileceği bir toplumsal düzene ihtiyacımız var.

5. İnsan soyunun yok olma risklerinin azaltılması ve yaşam ve sağlığın korunması, çekilen şiddetli acının hafifletilmesi, insani ileri görüş ve bilgeliğin ilerletilmesi için gerekli araçların geliştirilmesi acil öncelikler olarak gözetilmeli ve cömertçe finanse edilmelidir.
6. Oluşturulan politikaların sorumlu ve kapsayıcı ahlaksal bakışla yönlendirilmesi, fırsatları da riskleri de ciddiye alması, özerklik ve bireysel haklara saygı göstermesi ve dünyadaki tüm insanların çıkarları ve onuru için dayanışmada bulunması ve ilgi göstermesi gerekmektedir. Gelecekte var olacak kuşaklara karşı ahlaksal sorumluluklarımızı da göz önünde bulundurmalıyız.
7. İnsanlar, insan dışı hayvanlar ve gelecekteki her türden yapay zekâlar, değiştirilmiş yaşam formları veya teknolojik ve bilimsel ilerlemenin oluşturabileceği diğer zekâlar da dahil olmak üzere tüm duyarlılık sahibi varlıkların refahını savunmaktayız.
8. Kişinin bedenini, bilme yetisini, duygularını değiştirme ve iyileştirme/artırma hakkı demek olan morfolojik özgürlüğü desteklemekteyiz. Bu özgürlük, yaşamı uzatmak, kendini kriyoniğe, yükleme ve diğer yöntemlerle korumak ve daha ilerideki değişiklik ve iyileştirmeleri seçmek için gerekli teknik ve teknolojileri kullanma veya kullanmama hakkını kapsar.¹⁸

WTA henüz 2000'li yılların başında tüm dünyada yaklaşık 6000 üyeye sahip olmuş, 2009'da ise adını *humanity+* (*h+*) olarak değiştirmiş olup, *Extrophy Institute* ise misyonunu yerine getirmiş ve amacına ulaşmış olduğu gerekçesiyle 2006 yılında kapatılmıştır. Günümüz itibarıyla tüm dünyada insanartıcı düşünceye olan ilginin gittikçe artmakta olduğu gözlemlenmekte ve 2014 yılından itibaren de farklı ülkelerde insanartıcı siyasal partilerin kurulmaya başlanmış olduğu görülmektedir. 2016 yılı A.B.D. başkanlık seçimlerinde ise *Amerikan İnsanartıcı Partisi*'den Zoltan Istvan başkan adayı olmuştur.

Ontolojik ve antropolojik açılardan insanartıcılığa göre insan oluş halinde, evrimi tamamlanmamış, yetersizlikleri bulunan ve üretilme, işlenme sürecinde olan (*work in progress*) bir varlık niteliğindedir.¹⁹ İnsanın evrim süreci kesintisiz olarak devam etmektedir ancak artık onun doğasının geleceğini Darwinci tanımlamayla bir “doğal seleksiyon” değil, teknolojik bir “insansal seleksiyon” belirleyecektir. Bu teknolojik dayanak, *NBIC* teknolojiler ağında disiplinler arası bir nitelik kazanmıştır ve söz konusu yakınsak teknolojiler insan+ uygulamalara dönüşerek insanartıcı düşüncenin varlık zemini ve temel güdülenimini oluşturmaktadır. Bu nedenle insanartıcı dünya/evren görüşünün bir “trans-ontoloji”yi barındırması kaçınılmazdır.

Gelişim, dönüşüm, ilerleme gibi kavramlara yapılan vurgunun oluşturduğu çağrışımdan hareketle, köklerinin uzandığı iddia edilen ancak aralarında dolaysız, organik, fenomenal bir ilişki kurulması gerekmeyen klasik hümanizm ile insanartıcılık arasında belirleyici, temel bir metodolojik ayrım bulunmaktadır: Yeni insanın gelişimi, yetkinleşmesi ve özgürleşmesi ideali Rönesans hümanizmi ve Aydınlanma'da akla dayalı ancak özünde ahlaksal, estetik, tinsel boyutlarda eğitsel yolla gerçekleştirilmeye çalışılmışken, insanartıcılıkta bu ideal teknoloji dayanaklı, biyolojik ve genetik kalıtımın sınırlarını aşma düşüncesi temelinde oluşturulmuştur. Bu belirleyici ayrımdan hareketle insanartıcılık bariz bir biçimde tarihsel geleneğe ve moderniteye karşı olmaktan çok, bir “transmodernite” veya “hipermodernite” arayışına yönelmiştir.²⁰ İnsanartıcılık, Aydınlanma düşüncesi ve idealinin özünü oluşturan akılsallık, bilimsel yöntem, bireysel haklar, ilerlemenin olanaklılığı ve arzu edilirliliği, batıl inanç ve otoriterliğin üstesinden

¹⁸ More, “The Philosophy of Transhumanism,” 54-55.

¹⁹ Jan-Christoph Heilinger, *Anthropologie und Ethik des Enhancements* (Berlin/New York: De Gruyter, 2010), 117.

²⁰ More, “The Philosophy of Transhumanism,” 1.

gelme ve yeni yönetim biçimlerini arama gibi ilkeleri, bunların yeni bilginin ışığında gözden geçirilerek düzenlenmesi ve arıtılması yoluyla savunmaya devam eder.²¹

İngilizce “transhumanism” kavramının alımlanışında yaygın görülen temel yanlış, öncelikle, terimin morfolojik kuruluş öğelerinin anlamlandırılışındaki hatadan kaynaklanmaktadır: “Trashumanism” terimi, “trans-humanism” bileşenleri üzerinden değil, “transhuman-ism” bileşenleri temelinde kuruludur; yani terim, hümanizmi aşmayı değil, mevcut eksik/zayıf/kusurlu insanı aşmayı erekselleştiren bir dünya/evren görüşünü imler.²² Öte yandan, klasik hümanizm insanın ve insanlığın ahlaksal, estetik, eğitsel boyutlarda gelişimi ve ilerleyişini erekselleştirmişken, insanartıcılık bilim ve teknolojiye dayalı olarak insanı ve insanlığı –posthümanizme (*posthumanism*) değil(!)– insanlıksonrasına (*posthumanity*) taşımayı hedefleyen bir ilerleme ve gelişme stratejisini öngörür. Her ne kadar Max More “transhumanism” kavramının “trans-humanism+transhuman-ism”²³ anlam içeriklerinden oluştuğunu belirtiyor ve Nick Bostrom da insanartıcılığın köklerinin rasyonel hümanizmde olduğu vurgusunu yapıyor olsalar da, bunu, bir organik bağ saptaması olarak değil, Bostrom’un ifadesiyle, insanın doğal dünyayı ve kendisinin onun içindeki yerini öğrenme yolları olarak vahye ve dinsel otoriteye değil, deneysel bilim ve eleştirel akla dayanması anlamını içeren, metodolojik-epistemolojik bir analogi, ontolojik korelasyonu bulunmayan analitik bir değerlendirme olarak okuyabiliriz. Biz, insanartıcılık ile hümanizm arasında dolaysız, organik, fenomenal bir bağ bulunduğu argümanını insanartıcılığın varlık koşullarının bunu olanaklı kılmadığı gerekçesiyle olumsuzlamaktayız: İnsanartıcılık ne “hümanist” ne de “anti-hümanist” olmak gibi bir sorunsalın öznesi değildir ve bizce esasen, hümanizm ve anti-hümanizm kümelerinin her ikisinin de yer aldıkları evrenin dışına çıkan; “hümanist-olmayan” (*non-humanist*) pozisyonundadır.²⁴ Bu tezin gerekçelendirilişi, insanartıcılığın sadece insan özneleri değil, “insanlar, insan dışı hayvanlar, gelecekteki her türden yapay zekâlar, değiştirilmiş yaşam formları veya teknolojik ve bilimsel ilerlemenin oluşturabileceği diğer zekâlar da dahil olmak üzere bütün duyarlık sahibi varlıkların refahını savunur”²⁵ oluşu ve böylelikle, tüm bu varlıklara ahlaksal statü tanımaya açık oluşunda yatar. İnsan merkezci olmayan “ahlaksal özne” tanımını genişletmesi onun hümanist-olmayan düşünsel pozisyonunu desteklemektedir.²⁶ Bu nedenle “insanartıcılık hümanizmin bir türevidir” biçimindeki önermenin geçersiz olduğunu öne sürebiliriz. İnsanartıcı dünya/evren görüşü ile klasik hümanist kavrayış arasındaki belirleyici bir diğer ontolojik-epistemolojik fark ise “hümanizmdeki ‘insan’ kavrayışının, insanın maddi bir bedene ve maddi olmayan bir ruha sahip olduğu düşüncesini içermesi”²⁷, buna karşılık insanartıcı düşüncenin kartezyen düalizme kapalı oluşudur.

İnsanın “eksik varlık” olarak ele alınışında yatan kötümser kalkış noktasını, teknolojik insanın varoluşunu ve varlık tarzını aşarak, insan+ ve insansonrası aşamalara ulaşabileceği gibi iyimser bir gelecekçi bakış açısına taşıyan insanartıcı kavrayış, kötümsercilikten iyimserciliğe geçişi trans-ontolojik yöneliminin *sine qua non* bir bileşeni olarak, olanak-gerçeklik-zorunluluk kiplikleri relasyonu dahilinde yapılandırır. İnsanartıcılıkta içkin olan bu sıra dışı karakteristiği “olasılıksal iyimserlik” olarak tanımlamakta ve kavramaktayız. Olasılıksal iyimserlik, gelecek kategorisini içeriklendirilişi açısından spekülative iyimserlik veya belirlenimci (*deterministic*) iyimserlikle kıyaslandığında, bilimsel veri ve öndeyiden yaralanan metodolojisi ve biyokozmist bağlamda insanın evrene açılması atılımının beraberinde getireceği kesintisiz ve sonsuz bilgiye erişim olasılığı ve olanaklılığını ihtiva edişiyile farklılaşır. Bu anlamda insanartıcılıktaki gelecek iyimserliği salt bir tekno-iyimserlik olmaktan ziyade, kültür ve tarih kötümserciliği reddi olarak bir ilerleme mantığını ifade eder.

²¹ More, “The Philosophy of Transhumanism,” 11.

²² Koç, “‘İnsan Kendinden Küçüktür’, Artırılmalıdır. Biyokonservatif Aklın Eleştirisine Doğru Transhümanist Tezler,” 14.

²³ More, “The Philosophy of Transhumanism,” 4.

²⁴ Koç, “‘İnsan Kendinden Küçüktür’, Artırılmalıdır. Biyokonservatif Aklın Eleştirisine Doğru Transhümanist Tezler,” 15.

²⁵ More, “The Philosophy of Transhumanism,” 54.

²⁶ Koç, “‘İnsan Kendinden Küçüktür’, Artırılmalıdır. Biyokonservatif Aklın Eleştirisine Doğru Transhümanist Tezler,” 15.

²⁷ Stefan Lorenz Sorgner, *Transhumanismus »Die gefährlichste Idee der Welt«!?* (Freiburg i. Br.: Herder. 2016), 78.

2. İnsanartıcı Transideal ve Methuşelah Projesi : İnsan Yaşamının Uzatılması

Genel tıpta “yaşlanma karşıtı” (*anti-aging*) uygulamalar olarak adlandırılan ve biyoteknolojik müdahalelerle birlikte yaşam süresinin uzatılmasını hedefleyen nitelikteki uygulamalara bireyler aynı zamanda daha sağlıklı ve daha mutlu bir yaşam sürebilmek amacıyla başvurumaktadırlar. Bu nedenle, özellikle faydacılık (*utilitarianism*) yaşlanma karşıtı uygulamaları ve spesifik olarak biyoteknolojik ve genetik insan+ uygulamaları somut getirileri nedeniyle, insanların mutluluk ve gönenç içinde yaşamalarını sağlayabilecek bir olanaklar alanı olarak değerlendirir ve bu bakış açısı faydacıların “haz” (*hedone*) kavramı ile ilişkilendikleri bir kalkış noktasına ve bunun gerekli kıldığı bir edimsellik kavrayışına dayanır. Uzatılmış yaşam süresinin öznenin yapabilirlikler dünyasına pozitif değerde kazanımlar sağlayacağı düşüncesi, burada belirleyici olanın sadece yaşam süresinin uzatılması değil, sağlıklı yaşam süresinin uzatılması olduğundan hareketle oluşur. Böylelikle, insanartıcılığın arka planda dayandığı düşünsel dayanaklardan birinin de neden faydacılık olduğu açıklanmış olacaktır.

Öte yandan, bireylerin daha uzun ömürlü oldukları bir toplumsallıkta, yakın gelecekte ilkin yaşlılık süresinin uzayacağı göz önünde bulundurulduğunda, yaşanması olası olan hastalıklar ve bunların tedavisi için gerekli olan daha fazla finansman ihtiyacı gündeme gelecek, bu nedenle yaşlanma karşıtı uygulamalar refah toplumlarını dahi bu gibi sorunlar karşısında zora sokacaktır. Bu tür bir demografik değişimde genç bireylerden çok yaşlıların nüfus yoğunluğunu oluşturacakları açıktır. Dolayısıyla, örneğin günümüz endüstri toplumlarında geçerli olan emeklilik yaşının da zamanla adım adım yükseltileceği beklenmekte ve nitekim, 2023 yılında Fransa’da emeklilik yaşını 62’den 64’e çıkaran yasa tasarısının onaylandığı görülmektedir. Bir diğer açıdan, uzun yaşamak yavaş yaşlanmak anlamına geleceği için, daha uzun çalışma süresi daha uzun yaşlılık süresi ile bütünleştğinde, faydacı argümanın nedenli avantajlı bir sonuç doğuracağı da ayrı bir tartışma konusuna yol açmakta ve bu bağlamda faydacı bakış açısına eleştiriler getirilmektedir. Ancak bu noktada sıklıkla gözden kaçırılan husus şudur ki, yaşlılık süresi uzayacak olan kuşaklar insan+ uygulamalardan ilk yararlanacak olan kuşaklar olacaktır ve gelecekteyse yaşam süresi uzatılmış olan bireyler yaşlılık dönemlerini değil, gençlik dönemlerini uzun yaşayacaklardır. Bu nedenle insanartıcı transideal açısından uzatılmış ortalama yaşam süresi ve insanın, kendi türü veya geçebileceği olası bir başka tür niteliğiyle, gelecekte insanlıksonrası aşamaya ulaşması erekselliği temel belirleyici trans-ontolojik dayanakları oluşturmaktadır.

Francis Fukuyama *İnsan Sonrası Geleceğimiz (Our Posthuman Future)* başlıklı çalışmasında, yaşam süresinin uzatılması sonucu insanların ölümle olan ilişkilerinin de değişeceğini belirterek “ölüm yaşamın doğal ve kaçınılmaz bir yönü olarak değil de çocuk felci veya kızamık gibi önlenmesi olası bir kötülük olarak algılanmaya başlayabilir. Öyle olursa, o zaman ölüm ağır başlılık ve asaletle karşılanacak bir şey değil, kabullenilmesi aptalca olacak bir seçim olarak görülecektir”²⁸ görüşünü ifade eder. Bu yaklaşım, nitelikli bir sosyal bilimci ve liberal bir kuramcının, söz konusu tartışma biyoetik ve biyopolitik alanlarına doğru genişlediğinde, liberal kimliğini nasıl rahatlıkla terk ederek biyokonservatif akla geçebildiğinin somut bir örneğidir. Yazar önermelerinde, ölümün neden yaşamın doğal ve kaçınılmaz bir yönü olması gerektiği, ölümü önlenmesi olası bir kötülük olarak algılamadaki sorunun ne olduğu veya ölümü ağır başlılık ve asaletle karşılamanın neden esas olduğu gibi sorulardan hiçbirine yönelik ontik, epistemik veya etik ikna edici bir mantıksal temellendirme girişiminde bulunmamakta, felsefi antropolojinin geleneksel “insan doğası” kabullenmesi ve bunun üzerinden kurulan “insan onuru” gibi türev kavramlaştırmalara sığınmayı yeterli bulmaktadır. Yazarın bu pozisyonu, bağlı bulunduğu liberal düşünce geleneğinin kişi hak ve özgürlükleri ilkesi açısından bakıldığında, bireyin öz belirlenim seçeneği olarak insan+ uygulamalardan yararlanma hakkının bulunduğu görüşüyle çelişerek temel liberal bir ilkeyi de ihlal etmektedir. Bu gerekçeyle, biyokonserva-

²⁸ Francis Fukuyama, *İnsan Ötesi Geleceğimiz. Biyoteknoloji Devriminin Sonuçları*, çev. Çiğdem Aksoy Fromm. (Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2003), 90. [Türkçeye “İnsan Ötesi Geleceğimiz” olarak çevrilmiş olan bu eserin başlığının “İnsan Sonrası Geleceğimiz” olarak çevrilmesi gerektiği görüşündeyiz. Orijinal başlıkta (*Our Posthuman Future*) (Bkz. Francis Fukuyama, *Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2002) kullanılan terim “posthuman” olup, bu terime karşılık olarak “insan ötesi” yerine “insan sonrası”nın kullanılması beklenir, zira Türkçede “ötesi” soneki, İngilizcedeki “post” değil “meta” öneki karşılığı olarak (*metaphysics*; fizik ötesi’nde olduğu gibi) kullanılmaktadır.]

tif akıl mevcut “insan doğası”nı korumak kaygısıyla aslında insani varoluş olanaklarını kısıtlayan ve baskılayan bir sonuç doğurmakta olduğu için, insanartıcı dünya görüşü felsefi antropolojinin tarihsel kalıtı olan “insan doğası” kavrayışlarına mesafeli kalarak, insanı farklı bir ontolojinin öznesi olarak yeniden yapılandırmak ve konumlandırmak zorundadır.

Bilim ve teknolojiyi temel alan günümüz insanartıcı düşünce eğilimleri insan yaşamının uzatılması çabası ile ölümsüzlük arayışı arasındaki kritik öneme sahip ontolojik farkın ayırıcılığı olduğundan, bilimsellikten uzaklaşmayan kuramcılarının ağırlıklı olarak ölümsüzlük teması üzerine değil, insan+ uygulamalara dayalı olarak insan yaşamının uzatılması suretiyle ölüm olgusuna karşı mücadele etmeye odaklandıkları görülür. İnsanartıcı biyogerontolog ve genetik bilimciler insanlığın en eski düşmanı olarak niteledikleri biyolojik-hücreysel yaşlanma ve ölüm olgusunu organizmada ortadan kaldırılabilecek bir hasarlanma veya hastalık olarak kavrama eğilimindedirler.²⁹ Eksik/kusurlu/yetersiz olarak tanımlanan ve bu nedenle dönüşümünün zorunlu olduğu ön görülen insanın, insan+’ya ve ardından da insansonrasına geçişi mevcut, verili yapısından pozitif bir epistemolojik kopuşu gerektirecek, aşkın özne olarak insansonrası farklı bir ontolojik varlık tarzına sıçrayacaktır. Başkalaşmış, yeni özne olarak insansonrasının zenginleşen bilişselliği ve yeni *vita activa* atılımı “pozitif özgürlük karşıtı tüm unsurların yaşamdan elenmesini hedefler. Ölümün, yeni öznenin artırılmış zihin içeriklerinin korunması ve onun pozitif özgürlük atılımı karşısındaki başat antagonist olgu olması nedeniyle, insanartıcı kavrayış açısından yaşamdan elenmesi gerekmektedir.”³⁰ Zihin ve bilgi fenomeni ilişkisi açısından bakıldığında, zihin bilginin taşıyıcısı, ölüm ise bilginin yok oluşu olduğu için, insan yaşamının uzatılması çabası, nihai olarak, tüm evrimsel tarihin en üstün kazanımı olan zihnin korunumunu ve süregelen içeriklenişini amaçlamış olacaktır.

İnsanartıcı düşünce biyoteknolojinin “Methuşelah Projesi” olarak adlandırılan atılımı gerçekleştirerek insan yaşamının uzatılmasını hedeflerken, bu trans-ontolojik yönelimin önündeki en büyük engel, Leon R. Kass örneğinde görüldüğü gibi,³¹ biyokonservatif aklın ölümü kutsaması ve bir *habitus* formuna dönüşmüş olan yaşlanma ve ölümün kanıksanmış oluşudur. Biyokonservatif kutsallaştırıcı akıl insanın acı çeken bir varlık oluşunu ve acıyla örülü yaşamların da ölümle sonlanmasını bunların “doğallığına” bağlar ve “yaşama anlamını veren onun sınırlılığıdır” argümanını “doğallık argümanı”yla bütünleştirerek, “sınırlı yaşamlarımızda acı çekmek anlamlıdır/doğaldır” argümanına ulaşır. İnsan yaşamının uzatılmasına karşı çıkan fatalist biyokonservatifler, günümüzde küresel ölçekte ulaşılmış olan yaklaşık 75 yıllık ortalama yaşam süresinin, insanlığın önceki dönemleriyle kıyaslandığında bilim ve teknoloji sayesinde uzatılmış bir yaşam süresi olduğu gerçeğini göz ardı etmek zorunda kalan çelişik bir düşünceyi savunmuş olmaktadır. Buna karşılık, “insanartıcılık NBIC teknolojilere dayalı olarak acının tüm duyarlı canlılarda ortadan kaldırılmasını amaçlar. İnsanartıcı David Pearce’ın ‘Hedonistik İmperatif’ kuramıyla çerçevesini oluşturduğu negatif faydacı, yani acıyı minimuma düşürmeyi mutluluğu maksimuma çıkarmaya önceleyen faydacı etik metodoloji bu bakış açısının rafine bir örneğini oluşturmaktadır.”³²

İnsanartıcılık, insan yaşamının uzatılması ve Poppercı “gelecek açıktır” ilkelerine dayalı olarak, insan+ ve insansonrasının birer morfolojik ve reproduktif pozitif özgürlük öznesi olarak geleceğin tarih sahnesinde yerini alabilmesini sağlamaya çalışır. Ancak bu aşamada sorun geleceğin ne oranda açık olduğunun ve tarihsel akışın yönünün ne olabileceğinin kestirilebilmesinde düğümlenmektedir. Dolayısıyla bu sorun gelecek kategorisi bağlamında

²⁹ Bu alandaki en dikkat çekici çalışmalardan biri için bkz. Aubrey de Gray ve Michael Rae, *Ending Aging. The Rejuvenation Breakthroughs That Could Reverse Human Aging in Our Lifetime* (New York: St. Martin’s Press, 2007) veya eserin çevirisi için bkz. Aubrey de Gray ve Michael Rae, *Yaşlanmayı Durdurabiliriz. Kendi Yaşam Sürecimiz İçinde Yaşlanmayı Tersine Çevirebilecek Gençleşme Devrimleri*, çev. Engin Tarhan. (Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2010).

³⁰ Koç, “‘İnsan Kendinden Küçüktür’, Artırılmalıdır. Biyokonservatif Aklın Eleştirisine Doğru Transhümanist Tezler,” 37.

³¹ Leon R. Kass, “The Wisdom of Repugnance” in *The Ethics of Human Cloning*, ed. Leon R. Kass ve James Q. Wilson (Washington, D.C.: The AEI Press, 1998), 3-59.

³² Bkz. David Pearce, “The Abolitionist Project,” erişim 08 Mayıs 2025. <https://www.hedweb.com/abolitionist-project/index.html> ve Koç, “‘İnsan Kendinden Küçüktür’, Artırılmalıdır. Biyokonservatif Aklın Eleştirisine Doğru Transhümanist Tezler,” 38.

“insanlıksonrası” olasılığının olanaklılığına dair bilimsel bir irdelemeyi zorunlu kılmaktadır.

3. İnsanartıcı Transideal ve Gelecek Kategorisi: İnsanlıksonrası (*Posthumanity*)

İnsanlığın geleceğine dair öne sürülen öndeyi ve spekülasyonlar iyimser veya kötümser ölçeklerde bilimsel temelde oluşturulabildiği gibi, beklenti, inanç, dünya görüşü veya ideolojik bakış açıları üzerinden de çok çeşitli görünümelerde karşımıza çıkmaktadır. Varoluşsal risk (*existential risk*) tartışmaları bağlamında, matematiksel açıdan “gelecek yüzde kaç açıktır?” biçimine dönüşen bir sorgulamayla, olasılıksal değerin artışı veya azalışına bağlı olarak geleceğin niteliğine ilişkin bir çıkarıma ulaşabilme olanağına sahip olabilecek veya bu olanaktan uzaklaşacağız.

Oxford Üniversitesi *İnsanlık Geleceği Enstitüsü* yöneticisi, bilim insanı Nick Bostrom’un bu tartışma alanına yönelik özgün kuramsal yaklaşımı son derece dikkat çekici olup, bilimsel ve realist bir gelecek tasarımı doğrultusunda kayda değer katkılar sunmaktadır. Bu nedenle, söz konusu irdelemeyi insanartıcı düşünce hareketinin önde gelen temsilcilerinden biri olan Bostrom’un değerlendirmelerini ele almak suretiyle yürüteceğiz. Bostrom’un “The Future of Humanity”³³ başlıklı makalesinden hareketle, insanlığın geleceğine ilişkin oluşturduğu olası senaryolara yaklaşımı ve bunların çözümlenişlerini inceleyerek, insanlıksonrası aşamaya ulaşma olasılığının senaryonun diğer olasılıkları karşısında daha güçlü bir konuma sahip olup olmadığı sorusunun yanıtını da bulmaya çalışacağız.

Bostrom, insanlığın geleceğine ilişkin olası dört temel senaryo belirlemektedir: (1) Yokoluş (*extinction*), (2) Yinelenen çöküş (*recurrent collapse*), (3) Yatay seyir (*plateau*) ve (4) İnsanlıksonrası (*posthumanity*). Oluşturulan bu dört senaryo, evrimi ve gelişimi süren insanlığın, küresel boyutta iklim değişikliğinin yıkıcı sonuçlarından ekonomik kalkınma sorununa, biyoçeşitliliğin ve doğal kaynakların korunmasından küresel nüfus artışı ve açlık problemine kadar birçok alanda uzun erimli, sürdürülebilir politikaların oluşturulup oluşturulamayacağı ile de dolaysız ilişkili olarak, insanlığın yüz yüze kaldığı somut problemlere daha yakından bakabilmemiz adına, geleceğe yönelik realist bakış açıları üretme çabalarının bir yansıması olarak kurgulanır. Bu olasılıklardan hangisinin gerçekliğe dönüşeceği, öncelikle, insanlığın gelişen bilim ve teknolojiyi hangi amaçlarla, ne gibi doğrultularda kullanacağıyla yakından ilişkili olacaktır:

(1) Yok oluş senaryosu, tarihte rastlanan, herhangi bir uygarlık çöküşü (*collapse*) olgusundan nitelik ve boyutları itibarıyla bütünüyle farklı olarak, geri dönüşü olmayan, varoluşsal bir faciayı ifade edecektir. Mantıksal olarak yok oluş katastrofik anlamda, örneğin kütlece büyük bir meteorun yeryüzüne çarpması gibi dünya dışı nedenler vesilesiyle veya yıkıcı volkanik patlamalar gibi coğrafi faktörler tarafından oluşabileceği gibi, insanlığın bizzat kendi eliyle yol açabileceği bir sonuç olarak da meydana gelebilir. İnsan eliyle yok oluş, nükleer silahların veya hızla gelişen biyoteknoloji, nanoteknoloji gibi bilimsel alanların ya da süper zekâ gelişiminin kontrolsüz ve yıkıcı doğrultuda kullanılmasıyla, mevcut insanlığın ardında kendisini takip edecek olan herhangi bir nesil bırakmaksızın bütünüyle yok olması anlamına gelecektir.

“İnsan soyunun tükenmesinin iki farklı yolu vardır: İlki, evrimleşerek veya gelişerek ya da bir veya daha fazla yeni türe veya yaşam formuna dönüşerek, artık Homo sapiens sayılmayacak kadar öncekilerden yeterince farklı olarak; diğeri ise insanlığın herhangi bir anlamlı değişim ya da devamlılık olmaksızın basitçe yok olup gitmesidir. Elbette, insan türünün dönüşmüş bir devamı da sonunda yok olabilir ve belki de tüm yaşamın sona erdiği bir nokta olacaktır; dolayısıyla birinci tür yok oluşu içeren senaryolar sonunda ikinci tür tamamen yok olma senaryosuna dönüşebilir.”³⁴

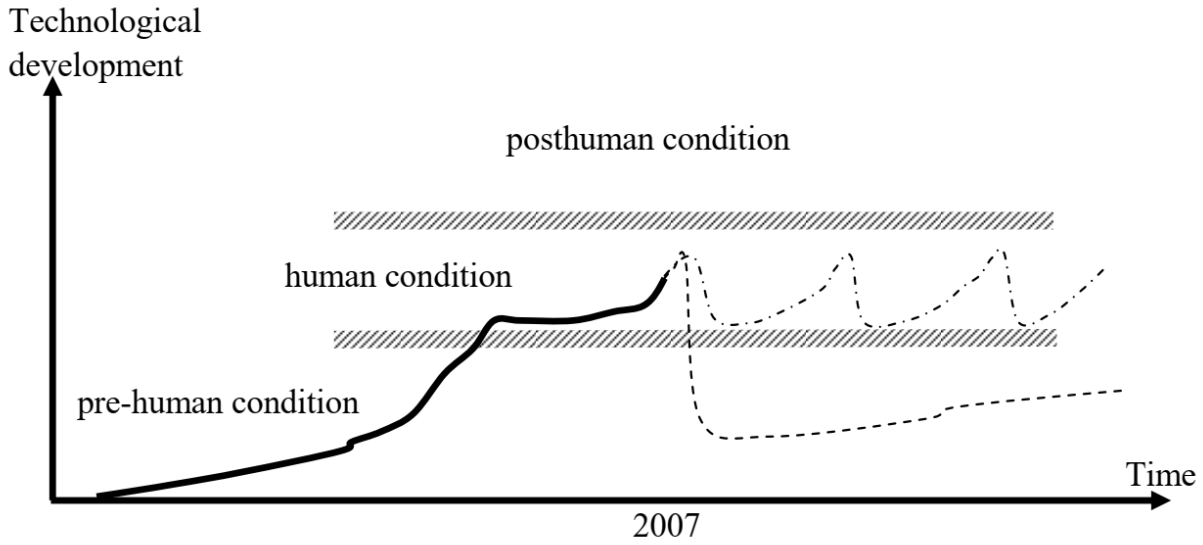
Yok oluş olasılığının matematiksel değer karşılıklarının çarpıcılığına dikkat çekmek gerekirse, bu değerler, örneğin düşünür John Leslie tarafından önümüzdeki 500 yıl içinde gerçekleşmesi anlamında %30, astronom Martin Rees tarafındansa insanlığın sadece 21. yüzyıldan çıkabilme olasılığı anlamında %50 olarak verilmektedir.

³³ Nick Bostrom, “The Future of Humanity,” *Geopolitics, History, and International Relations* 1(2), (2009).; Nick Bostrom, *Die Zukunft der Menschheit* (Berlin: Suhrkamp, 2018a).

³⁴ Bostrom, *Die Zukunft der Menschheit*, 22.

İnsanartıcı dünya görüşünü savunan, dolayısıyla insanlıksonrası aşamaya geçebilme öngörüsünde bulunan Bostrom için dahi insan soyunun yok oluş olasılığı %25'ten azdır. Bu düşünür ve bilim insanlarının öngörülerinde Bostrom'un öne sürdüğü ve en iyimser değer olarak karşımıza çıkan yaklaşık ¼'lük olasılığın bile ne denli yüksek bir olasılık değerini ifade ettiğine dikkat etmek gerekir. Bu en iyimser olasılık değerini bir intihar oyunu olarak altıpatlarla oynanan Rus ruleti ile karşılaştırdığımızda, başlangıçta teorik olarak altıda bir değerine kadar düşme (ancak öte yandan ilk denemede birde bir değerine kadar çıkma) olasılığıyla böylesine ölümcül bir oyunda dahi yaşamda kalabilme şansının insanlığın gelecekte karşı karşıya bulunduğu varoluşsal risk olasılığından daha yüksek olabileceğini görmekteyiz. Kaldı ki, Rus ruletinde taraflardan birinin yaşama devam edebilme şansı varken, varoluşsal risk kitlesel bir yok oluşu ifade etmektedir. Tüm bu değerlendirmeler insanın ve insanlığın farklı varoluş seçeneklerine ulaşmak ve yeni bir varlık tarzına geçmek zorunda olduğu argümanını destekler niteliktedir.

(2) Yinelenen/döngüsel çöküş, Bostrom'un aşağıdaki grafikte belirlediği üzere, insanlığın günümüz itibarıyla ulaşmış olduğu gelişim aşamasından köklü bir geriye düşüşle; a) insanlık öncesi duruma geri gidişi olasılığını doğurabileceği gibi, b) mevcut aşamada kalmak suretiyle süregelen dalgalanma ve döngüsel çöküşler biçiminde de yaşanabilir. Olasılık a, insanlığın gelişim ve ilerleme tarihini yeniden oluşturmak zorunda kalarak insanlık öncesi durumdan insanlık durumuna ulaşmaya çalışması gerekeceğini gösterirken, olasılık b, insanlığın süregelen dalgalanma ve döngüsel çöküşler yaşamıyla insanlık durumundan çıkış olanağının bulunmayacağını ifade ederek, evrimsel sürecin de bu aşamada tıkanacağı anlamını doğuracaktır.

Grafik 1³⁵: Yinelenen/döngüsel çöküş.³⁶

Bu bağlamda, yok oluş senaryosuyla kıyaslandığında yinelenen/döngüsel çöküş senaryosundaki temel belirleyici fark insan türünün hayatta kalmasıdır. Ancak bu aşamada “çöküş” olgusunu toplumsal çöküş, uygarlıkların çöküşü veya bir bütün olarak insan uygarlığının çöküşü biçimlerinde ayrı ayrı saptamak mümkündür. Toplumsal (veya lokal) çöküşler tüm insanlık tarihi boyunca sayısızca tespit edilebilen olgusal örnekler olarak karşımıza çıkarlar. Uygarlık çöküşü ise ekonomik, siyasal veya ekolojik sorunlar temelinde geliştiği için tarih boyunca toplumlar ve uygarlıklar nüfuslarını yaşatabilmek ve artırabilmek amacıyla gıda, enerji ve doğal kaynaklarını güvence altına almak zorunda kalmış, aksi takdirde bir çöküş tehlikesiyle karşı karşıya kalmaları kaçınılmaz olmuştur. Bütünsel olarak insan uygarlığının çöküşü anlamındaysa, grafikte de görüldüğü üzere, insan soyu hayatta kaldığı müddetçe, uygarlık açısından geri düşüşünü yeniden sağlayabilme kapasitesine sahip olabilir. Ancak bu yeni uygarlaşma

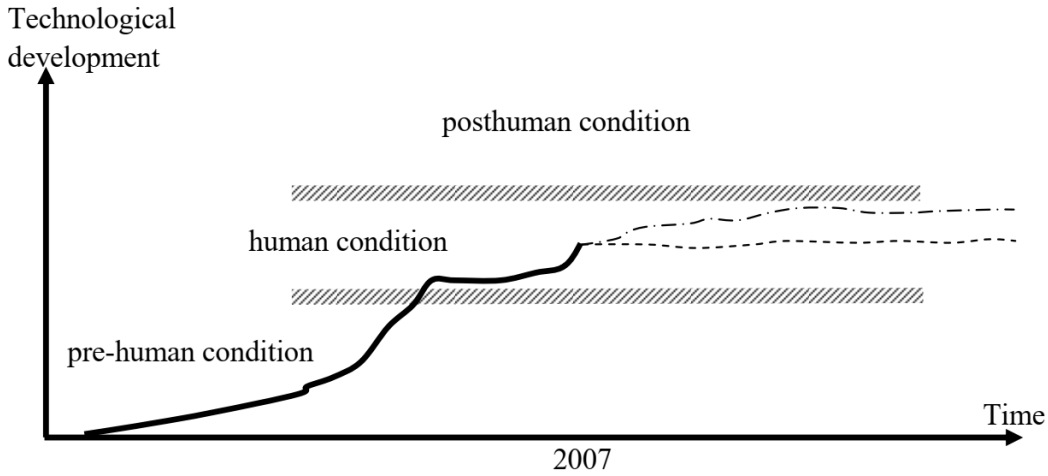
³⁵ Grafik 1, 2, 3 ve 4'te; *Technological development*: Teknolojik gelişim ve *Time*: Zaman eksenlerini verirken, *pre-human condition*: insanlık öncesi durumu, *human condition*: insanlık durumunu ve *posthuman condition*: insanlıksonrası durumu göstermektedir.

³⁶ Bostrom, “The Future of Humanity,” 14.

atılımı bir yeni çöküşü potansiyel olarak kendi içinde oluşturabilir veya oluşan yeni uygarlık atılımı yeni bir çöküşü önleyici nitelikte kendisini inşa edebilir.

“Tekrarlayan bir çöküş senaryosu, sonuç olarak, grafik 1’de gösterildiği gibi, uygarlık düzeyini nispeten dar bir aralıkta hapsedecek, dikkatle kalibre edilmiş bir homeostatik mekanizma gerektirir. İnsanlık böylesi salınımlı bir yörünge üzerinde binlerce yıl harcayacak olsa bile, sonuçta bunun gerçekleşmesi beklenebilir. Bu aşama ya insanlığın kalıcı olarak yok edilmesiyle, ya istikrarlı, sürdürülebilir bir küresel uygarlığın yükselişiyle ya da insanlık durumunun yeni bir “insanlıksonrası” duruma dönüşmesiyle sonuçlanacaktır.”³⁷

(3) Yatay/düz seyir senaryosunun hesaba katılmasının temel nedeni, bir önceki yinelenen çöküş senaryosuyla ilişkisi içinde, insanlığın ya dolaysız ya da bir veya daha fazla kez gerçekleşebilecek olan çöküş-yenilenme döngüsü ardından bir tür durağan sürece geçebilme olasılığının söz konusu olabilmesinden kaynaklanır. Bu durumda 2. grafiğin gösterdiği iki temel olasılık; ya uygarlıkça görece bir ilerlemeyi takip eden kalıcı bir yatay seyri ya da mevcut insanlık durumunun süregelen durağanlığı biçiminde, hiçbir ilerleme kaydetmeksizin devam eden bir süreci verecektir. Ancak bu senaryo her ne kadar mevcut gelişmişlik seviyesinde takılı kalmış bir seyri ifade etse de bilimsel-teknolojik gelişimin devamlılığı, artan nüfus vb. faktörler göz önünde bulundurulduğunda gerçekleşme olasılığı çok düşük bir değer taşır. Buna rağmen yatay/düz seyir olasılığının gerçekleşebilmesi yaşamı ancak ve ancak biyokonservatif dünya görüşüyle organize etme eğilimine girebilecek olan ideolojik-otoriter müdahalelerle söz konusu olabilir. Biyokonservatif kuramcı Fukuyama’nın insan+ uygulamalara dayalı biyoliberal ve insanartıcı yönelimler karşısında bilim ve teknolojinin kısıtlanabileceği ve hatta durdurulabileceği görüşünü açıkça beyan etmesi yatay/düz seyir olasılığını destekleyen bakış açılarının mevcut olduğunu göstermektedir.

Grafik 2: Yatay/düz seyir.³⁸

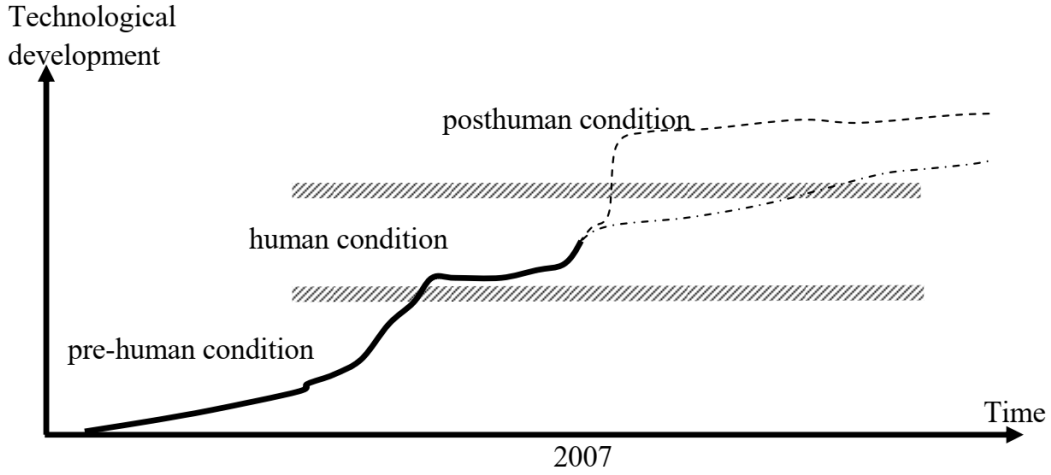
“Bir diğer olası açıklama ise, teorik olarak mümkün olsa da insanlıksonrası bir duruma ulaşmanın asla mümkün olmayacak kadar zor olduğu yönündedir. Bu açıklamanın işe yaraması için zorluğun belirli bir türde olması gerekir. Eğer zorluk yalnızca hedefe ulaşmak için gerekli olan çok sayıda teknolojik açıdan zorlayıcı adımın varlığından ibaretse, o zaman argüman en iyi ihtimalle oraya ulaşmanın uzun zaman alacağını ifade eder, hiçbir zaman bunu yapamayacağımızı öne sürmez. Zorluk, bireysel olarak uygulanabilir adımlar dizisine bölünebildiği sürece, yeterli zaman verildiğinde insanlığın sonunda bu sorunu çözebileceği görülmektedir. Bu noktada (...) bu tür bir teknolojik zorluğun şekil 2’deki yörüngelerden herhangi birini insanlığın geleceği için makul bir senaryo haline getireceği görülüyor.”³⁹

(4) Postinsanlık senaryosu yukarıda sıralanan diğer üç olasılık karşısında, Ray Kurzweil’in savunusunu yaptığı ancak Bostrom tarafından ön görülen zamanlama açısından eleştirel olarak ele alınan, bir tür zekâ patlaması anlamını taşıyan “tekillik” (*singularity*) senaryosunun da dâhil olduğu dördüncü olasılık doğrudur.

³⁷ Bostrom, *Die Zukunft der Menschheit*, 31.

³⁸ Bostrom, “The Future of Humanity,” 16.

³⁹ Bostrom, *Die Zukunft der Menschheit*, 36.

Grafik 3: İnsanlıksonrası.⁴⁰

Bostrom insanlıksonrası duruma geçebilmenin aşağıdaki kriterlerden en az birinin gerçekleşebilmesi koşulu-
na bağlı olduğunu vurgulamaktadır:

- 1 trilyondan fazla bir nüfus,
- 500 yıllık ortalama yaşam süresi beklentisi,
- Nüfusun büyük kısmının mevcut insansal maksimum seviyenin üzerinde bilişsel yeterliklere sahip olması,
- Nüfusun büyük kısmının duyu yetilerini bütünüyle kontrol altına alabilmesi,
- Psikolojik acının nadiren görülen bir olgu haline gelmesi veya
- Bu kriterlerle karşılaştırılabilir büyüklükte ya da derinlikte herhangi bir diğer değişiklik.⁴¹

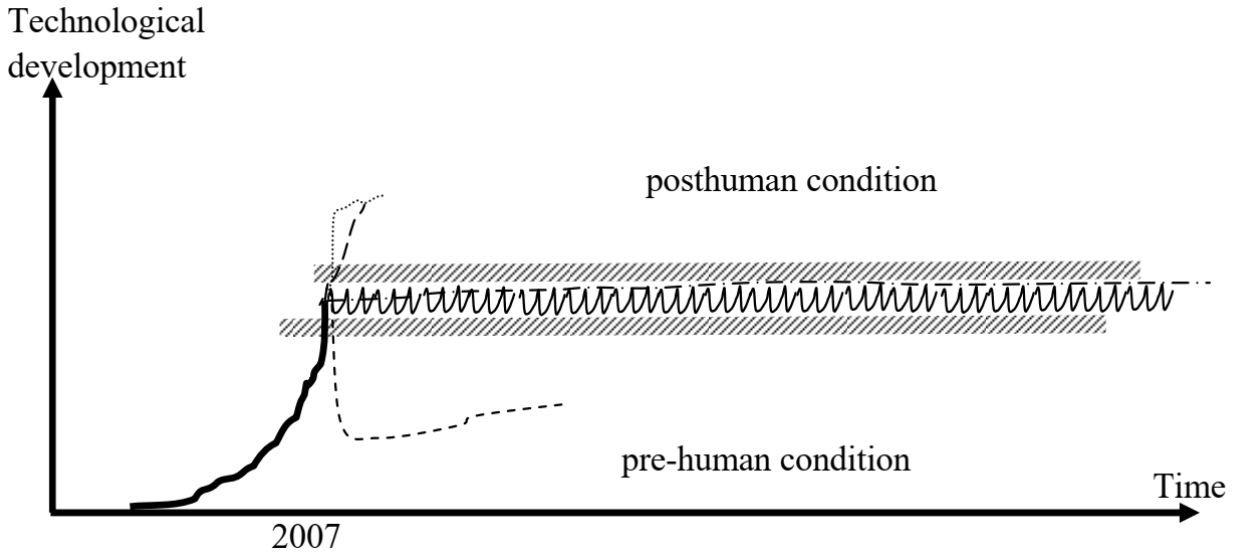
3. grafiğin gösterdiği üzere, insanlıksonrasına geçiş ya yavaş ve kademeli bir ilerleme ya da sıçramaya dayalı bir ilerleme biçiminde gerçekleşebilir. Ray Kurzweil’in kuramsal katkıda bulunduğu “tekillik” kuramı “üstel teknolojik ilerleme” ve “hızlanan getiri yasası” gibi formülasyonlara dayandığı için, grafikte verilen sıçrama seçeneğine dâhil edilebilecek bir bakış açısını ifade etmektedir. Bu değerlendirmeye göre Kurzweil⁴², örneğin 20. yüzyılda yüz yıl boyunca ulaşılmış olan bilimsel-teknolojik gelişim seviyesine 21. yüzyılda yaklaşık 20 yılda ulaşabileceğimizi öne sürer. Bu nedenle 2045 tarihi itibarıyla Kurzweil tekilleşme olgusunun yaşamımıza gireceğini savunmaktadır. Bostrom Kurzweil’in bu kuramına *Süper Zekâ*⁴³ başlıklı çalışmasında şüpheli yaklaşır ve insanlıksonrasına geçişin sıçramaya dayalı bir ilerleme olacağı görüşünü tartışılabilir bulur.

⁴⁰ Bostrom, “The Future of Humanity,” 20.

⁴¹ Bostrom, *Die Zukunft der Menschheit*, 38.

⁴² Ray Kurzweil, *The Singularity is Near. When Humans Transcend Biology* (London: Penguin, 2006).

⁴³ Nick Bostrom, *Süper Zekâ* (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2018b).

Grafik 4: Uzun vadede insanlık durumu.⁴⁴

“Dikkat edilmesi gereken ilk şey, ele aldığımız zaman ölçeği ne kadar uzun olursa, teknolojik uygarlığın ‘insanlık durumu’ olarak adlandırdığımız bölgede kalma ihtimalinin de o kadar az olacağıdır. Bu noktayı, önceki diyagramları iki eksenle genişletilmiş bir ölçek kullanarak yeniden çizerek grafiksel olarak gösterebiliriz (Grafik 4)”.⁴⁵

Gelecek kategorisi bağlamında en büyük tehlike olarak ortaya koyulan insanlığın yok oluşu senaryosu insanlıksonrası senaryo açısından minimal düzeyde bir olasılık konusudur, zira insanlıksonrası aşamaya geçilebilmesinin temel koşulu insan soyunun ortadan kalkmamasıdır. Bununla birlikte, eğer insanlık önündeki birkaç yüzyılı aşabilmeyi başarabilirse uygarlığın yaşam beklentisi yüksek oranda artacaktır. Uzak kolonilerine dağılmış olacak insanlıksonrası uygarlığının yok olma riski böylelikle azalabilecektir. Yenelenen çöküş senaryosunun zaman ölçeği arttıkça olasılık değeri azaldığı için, bu tür bir döngü eğer insanlıksonrası aşamaya geçme veya yok olma olasılığı mevcutsa, bu durumda her dönem için salınımını sona erdirmeye ihtimalini de barındıracaktır. İnsanlıksonrası aşama açısından düşünülebilecek bir diğer olasılık ise, bu seviyeye erişmiş bir uygarlığın daha sonra tekrar insanlık durumuna dönebilecektir, ancak bu olasılık zaman ile ters orantılı olarak azalacaktır. Bu üst aşamada insanlığın evrenin sonsuz bilgi alanına açılarak biyokozmist bir varoluşu gerçekliğe dönüştürmüş oluşu transideal nihai dayanağını oluşturacaktır.

4. İnsanartıcı Transideal ve Kozmovizyonu: Biyokozmizm

“Kozmizm” (*cosmism*) bir düşünce akımı olarak, 19. yüzyılın ikinci yarısıyla 20. yüzyılın ilk yarısı arasında etkili olmuş, 1970’li yıllarda Sovyet entelektüelleri tarafından “Rus Kozmizmi” olarak yeniden canlandırılmış ve günümüzde kimi insanartıcı kuramcılar kavram içeriğini yenileyerek “biyokozmizm” (*biocosmism*) terimini türetmişlerdir. Nikolai F. Fyodorov, Konstantin Tsiolkovsky, Alexander Bogdanov gibi Rus Kozmizmi’nin önde gelen temsilcileri insan-evren ilişkisi kavrayışı temelinde tasarladıkları fütürist bakış açısını, günümüz insanartıcı düşüncesinin bilimsel dayanaklarından çok uzak bir biçimde, içinde okültizm, ezoterizm, mistisizm ve Ortodoks Hristiyan inancın da yer aldığı, salt bilimsel olmayan öğelerden oluşan bir kozmovizyon olarak içeriklendirme eğilimindeydiler.

Rus Kozmizmi’nin geleneğinde barındırdığını belirttiğimiz irrasyonel düşünsel bileşenler dışarıda tutulmak koşuluyla, bu düşünsel eğilim ile biyokozmist insanartıcı düşünce arasındaki temel benzerlik, her iki düşünce

⁴⁴ Bostrom, “The Future of Humanity,” 25.

⁴⁵ Bostrom, *Die Zukunft der Menschheit*, 45.

doğrultusunda da insanın evrene açılmak suretiyle varoluşunu bütünleyebileceği görüşünün bulunmasıdır. Nitekim, *İnsanartıcı Bildirge*'nin birinci maddesinde vurgulandığı üzere insan bu dünyaya hapsolmuş bir varlıktır. İnsan, evrimsel gelişimini sürdürerek eksik varlık niteliğini aşabilmek amacıyla, bu dünyada tecrübe edindiği son derece sınırlı tarihsel-toplumsal yaşam pratiğinden çıkarsadığı dar ve indirgenmiş siyasal-ideolojik özgürlük yanılsamalarından sıyrılma atılımında olmalıdır. En kapsayıcı anlamda evrensel varoluşun ontik-epistemik sınırsız olanaklar alanına açılacak olan insan, morfolojik ve pozitif özgürlüğünü ele geçirebilmek için sınırlı dünyevi yaşamsal konumunu terk etmek zorundadır. Bu kavrayış özünde bilimsel analize dayalı olarak elde edilen mantıksal bir çıkarıma dayanır: “Evren bilgidir”.⁴⁶

Teorik fizikçi Jacob D. Bekenstein’in “evren bilgidir” yalın önermesi, kavrayışımıza göre bize, insanın bu dünyaya hapsolmuşluğundan kaynaklanan biyolojik özelliklerinin ancak ve ancak bu dünyanın varlık koşullarına uyum sağlayarak edinilmiş olan deterministik varoluş özellikleri olduğunu, bu olgunun da bilen bir varlık olarak insanın bilişsel olanaklarını ve zihin içeriklerini sınırlı yapılara dönüştürdüğünü, bu tarihsel ontolojik ve epistemolojik sorunu aşabilmenin koşulununsa insanın evrene açılarak, evrensel bilginin sonsuzluğuyla bütünleşmesi olduğunu ifade etmektedir. Nasıl ki astrofiziğin onbir boyutlu bir hipotetik evren tasarımı farklı ontik ve epistemik düzlemlerde varlığın fiziksel, bilişsel ve duyuşsal başkalığını zorunlu kılacaksa, evrene açılan insan da gerçeklik ve onun bilgisi olarak hakikatin henüz tecrübe etmemiş olduğu farklı formlarıyla bütünleşerek varoluşunu kesintisizce yapılandırarak içeriklendirecektir. Bu yönüyle, biyokozmist insanartıcılığın evrensel boyuta uyarlanmış bir Bergsoncu *élan vital* (yaşam atılımı) ve Schopenhauerci *Wille zum Leben* (yaşama istenci) kavrayışlarıyla da dolaylı olarak ilişkilendirilebileceği görüşündeyiz.

İçeriklendirmeye çalıştığımız biyokozmist insanartıcı kavrayışımızın varlık ve varoluşu anlamlandırışı açısından, sadece bilinebilir evrende yüz milyardan çok galaksi ve sadece kendi galaksimizde en az yüz milyar yıldızın mevcudiyetini varsayan kozmolojik bilgimizi de göz önünde bulundurduğumuzda, yeryüzünde sürdürdüğümüz tüm yaşamımız boyunca, örneğin bize en yakın gökcismi olan ayın her defasında aynı yüzünü görmek veya en uzak gökcisimleri olarak, her gece belli sayıda yıldız ve onların konstelasyonlarını izlemek zorunda olmamızın ağır bir ontik mahkûmiyet ve varoluşsal bir absürtlük anlamı taşıdığını öne sürebilmekteyiz. Dış dünyanın gerçekliğinin algılanması ve bilinmesinde, bilen öznenin konum ve perspektif sabitliği, kendisine ulaşılmak istenilen gerçekliğin ve onun bilgisi olarak hakikatin bütünlüğünü duyu verilerinde eksilterek biyokonservatif aklı besleyen yetersiz bir bilgi formunun oluşmasına yol açar. Uzay-zamanda konum ve perspektif sabitliğinden kaynaklanan algısal ve duyuşsal sınırlılık sembolleştirme, değer-anlam oluşturma, inanma gibi zihinsel süreçlerin işleyişinde daraltılmış bilinç içerikleri oluşturarak, bunları biyokonservatif akla dayalı kolektif yaşam dayanakları haline dönüştürür ve esasen coğrafya da böylelikle kader haline gelir. Dolayısıyla, tarihsel aklın türevi ve ürünü olarak, örneğin biyokonservatif komüniteryan kuram “ortak iyi”yi belirlemeye çalışırken ulusal kimlik, değerler ve geleneksel-kültürel öğelere başvurur ancak vurguladığımız, biyokonservatif aklın inşasına yol açan kolektif yaşam dayanaklarının kurulu olduğu sınırlı ontik-epistemik artalana ilgi göstermez ve verili olanın sınırları dahilinde akıl yürüterek kapalı toplumu ve içbükey kültürü teşvik eder. Coğrafyanın kader olduğu argümanı, gerçek anlamda günümüzde NBIC teknolojiler ve insan+ uygulamalarla ancak ve ancak biyolojinin kader olmaktan çıkarılmış oluşu ve biyolojik determinizmden kurtulmuş olmak sayesinde olumsuzlanmış, böylelikle biyokozmist insanartıcılık, yerkürede hâkim olan bu varoluşsal engeli ve onun oluşturduğu fatalizmi aşarak, “evren bilgidir” önermesinden hareketle, öznenin özgürleşme atılımını evrene açılarak genişletmesini bir zorunluluk olarak tanımlar. Biyokozmist insanartıcılık (veya insanartıcı biyokozmizm), biyokonservatif aklın ve bu aklın kendisinden beslendiğini öne sürdüğümüz felsefi antropolojinin tarihsel ontolojisine dayalı dünyevi tortularını “dünya gezegenine hapsolmuşluğumuzun üstesinden gelerek, insan potansiyelini genişletme olanağı” (İnsanartıcı Bildirge, 2012) temelinde aşma girişiminde bulunur. Bu niteliğinden ötürü biyokozmist insanartıcılık salt bir dünya görüşü olarak değil, bir evren görüşü, “kozmozvizyon” olarak tanımlanacaktır.

⁴⁶ Jacob D. Bekenstein, *Kütleçekim, Kara Delikler ve Bilgi Üzerine* (İstanbul: Ginko Bilim, 2019), 81.

İnsan varlığının bu dünyaya hapsolmuşluğu olgusu onun kültür tarihi boyunca biçimlendirdiği bir zihniyet formuna bürünmesine yol açmış, insan tarih boyunca edindiği tüm bilgiyi kendisini içinde bulduğu bu dünyanın bilgisi kimliğiyle edinmiş ve dış dünyayı algılayışı ve yorumlayışını da bu dünyanın bilgisi üzerinden oluşturmuştur. Dış dünyanın nesnel bilgisini elde etme olanaklarının kısıtlılığı, zihnin kök soruları yanıtlamaktaki yetersizliği, antinomi gibi mantıksal düzensizliklerin mevcudiyeti zihnin metafizik yönelimlerini doğurarak ontolojik ve epistemolojik olarak mutlaklaştırmaya, teolojik olaraksa kutsallaştırmaya meyletmesine yol açmıştır. *Mitos*'tan *logos*'a geçişin ardından tekrar *mitos*'un yeni formlarına geçilmiş ve bu süreç biyokonservatif aklın mitolojisini donatmıştır. Dolayısıyla insanartıcılığın, biyokonservatif akla yönelttiği eleştirinin özünde bir tarihsel kültür eleştirisine dönüşüyor oluşunun gerekçesini aklın yeniden irrasyonel ağırlık kazanmasıyla başlayan bu sürecin kendisinde aramak gerekmektedir. “Başlangıçta söz vardı” *mitos*'u üzerinde inşa edilen yeni irrasyonel kültür tarihi aşamasında “söz”ün belirleyiciliğiyle kurgulanmış olan yaşamının kolektif niteliği, bunun farklı üst yapı alanlarındaki görünümüleri olarak sanat, yazın, felsefe, tarih, dinsel ve siyasal ideolojiler gibi tüm boyutlarda insanı dilselliği/sözselliği vasıtasıyla bu dünyaya bağlamış, ancak farklı bir açıdan bakıldığında bu dünyaya hapsetmiştir. Dilsel bir varlık olarak insan, dil-düşünce birliğinin insani varoluşun kurucu ve geliştirici özelliğini artık tüketmiş, günümüz öznesi için dilsellik/sözsellik insan varlığının zenginlik alanı olmaktan çıkmıştır. Dilsel yapılar olarak atasözleri, deyimler, şarkı-türkü sözleri, şiir, tarihsel anlatı, kutsal metinler, ideolojik-politik doktrinler, sövme sözleri gibi her biri bilişsel olarak eksik olan insanın hazır düşünsel referansları ve iletişim bağı olarak işlevselleştirilmiş birer zihinsel daralma faktörüne dönüşerek, insanın tinsel-kültürel ayak bağı niteliğini almıştır. Eksik insanın nasıl yaşaması gerektiğinin normatifliği kendisine kültür/söz aracılığıyla aktarılmış, o, bu dünyanın her türden yanılmalı ve hatalı bilgisini “söz” ile oluşturmuş, bu durumun dışına çıkabilme yollarını da yine “söz”ün bariyeriyle tıkamıştır. Bu kültürel analiz ve kritikten hareketle, insansonrasının evrene açılması yoluyla gelecekte “söz”den gittikçe arınacağı, bunun yerine duyusallığın gelişmiş formlarını elde ederek, daha az “söz”e fakat daha fazla “haz”za dayalı bir yaşamın öznesi haline geleceğini öne sürebilmekteyiz. Bu köklü değişim, tarih boyunca “söz” aracılığıyla türetilen ve kalıcılaştırılan, kültürel ve tinsel her türden anlam ve değer çokluğunun Sokrates, İsa veya Shakespeare gibi bir başka “eksik özne” tarafından üretilmiş ve etik veya estetik yargı formları biçiminde diğer öznelerin zihin içeriği haline getirilmiş oluşu olgusundan ontolojik ve epistemolojik bir pozitif kopuşu ifade edecektir. İnsansonrasının “söz” den gittikçe arınacak olduğu hipotetik önermesi onun duyu dünyasının artırılmış olacağı ve dış dünyayı algılayışının niteliğinin değişmesiyle zihninin artık bir başka özneye ait düşünme ediminin dışlaştırılmış formuna, yani başkasına ait düşünceye bağımlı olmayacağı, bu yeni öznenin varoluşunun geleneksel “başkası” (*the other*) fenomenolojisini bozacağı öngörüsüne dayanır. Spekülatif kültürel anlam ve değer alanının yerini artırılmış duyusallık ve yoğunlaşmış hazsal yönelimin almasıyla, insansonrasının bedensel ve bilişsel eksikliğini aşmak suretiyle dilselliği/sözselliğinden gittikçe arınarak hiperhedonist bir yaşam öznesi olacak olması trans- ontolojinin temel dayanaklarından birini oluşturacaktır. Bunedence, *varolmak artırılmadır* aksiyomunu elde eden ve bunu *bios*'ta içkin ilke olarak tanıyan biyokozmist insanartıcılık, *varolmak hazsal bir artırılmadır* çıkarımına ulaşır ve öznel yapılar olarak insan+ ve insansonrası açısından duyu dünyası ve varoluşu gelecek kategorisi düzleminde bu kavrayış ekseninde yapılandırır.

Bu kavrayış biyokozmist bağlamda hiperhedonist bir yönelimi yansıtmakta olup temel anlamını, Mill'in⁴⁷ “mutlu bir aptal olmaktansa, mutlu olmayan Sokrates olmak daha iyidir” önermesine karşılık uyarladığımız “mutlu olmayan Sokrates olmaktansa hiperhedonist bir insan+ ve insansonrası olmak daha iyidir” etik yargısında bulacaktır. Benzer bir çıkarımı Donna Haraway'in⁴⁸ oluşturduğu feminist diskur bağlamında “tanrıça olmaktansa siborg olmayı tercih ederim” önermesinde ortaya koyduğu görülür. Burada belirleyici olan husus, bizim ve Haraway'in 21. yüzyıl özneleri olarak, Mill ve ondan önceki tüm düşünürlerle karşılaştırıldığında, gelişen bilim ve teknoloji sayesinde yeterlik ve yapabilirliklerimizin alanını ve niteliğini genişletebilme ve artırabilme şansına sahip oluşumuzdur. Zihin ve

⁴⁷ John Stuart Mill, *Utilitarianism/Der Utilitarismus* (Stuttgart: Reclam, 2006).

⁴⁸ Donna J. Haraway, “A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century” in *Simians, Cyborgs, and Women. The Reinvention of Nature* (New York: Routledge, 1991).

içeriklerinin niteliksel dönüşümünün sağlanması ve duyu yetisi artırılmış biyokozmik haz öznesine ulaşabilme hedefi, doğal seleksiyona dayalı evrimin yerini teknolojik seleksiyona dayalı yeni bir evrim sürecinin alması ile mümkün olacaktır. O halde hedonist itici güç insan+’dan hareketle insansonrasına ulaşan ereksel bir varoluş ilkesine dönüşmektedir. Evren bilgi ve dolayısıyla sınırsız yapabilirlikler alanı ise, hazzın yeniden üretimi ve maksimizasyonu da en kapsayıcı biçimiyle biyokozmik bir varoluş alanında olasıdır. Ağırlığını öznelarasılık olgusunun belirlediği bir yaşamsallığın aksine, biyokozmist boyutta morfolojik ve pozitif özgürlüğünü ele geçirmiş olan ve bu niteliğiyle bağımsız varoluşa sahip öznenin duyusal ve varoluşsal yönelimi makrokozmetik dış dünyanın şeyler alanı olacağından, bu yönelim fizikalist yöntemsellliği içermek zorunda olacaktır.

Yüzeysel değerlendirmelerde sıklıkla görülen, kozmizmin temel amacının insanlığın diğer gezegenlerde koloniler kurarak evreni istila etmek olduğu biçimindeki klişe ve grotesk iddianın biyokozmist insanartıcı kuramla bağdaşmadığını, bunun yüz yıldan uzun bir süre önceki Rus Kozmizmi akımının palazlanma safhasında Fyodorov gibi temsilciler tarafından ortaya atılan fantastik ve fütüristik bir düşünce örneği olduğunu belirtmeliyiz. Öncelikle, diğer gezegenlerde koloniler kurmak insanlığın geleceği açısından bir zorunluluk olup, bu olgunun salt biyokozmist insanartıcı düşünceyle ilişkilendirilmesi ise yanılgılı bir yaklaşımdır. Nitekim insanlığın diğer gezegenleri kolonileştirme girişimi hâlihazırda başlatılmış bir proje olup, girişimci Elon Musk tarafından finanse edilerek yürütülen Mars yerleşim projesinin ilk adımlarının atılmış olmasına rağmen adı anılan kişinin insanartıcı düşünce dünyasıyla herhangi bir bağı bulunmamaktadır. Bu tür misyonlar insanlığın günümüzde yüz yüze kaldığı ve gelecekte çok daha büyük yaşamsal bir tehdit oluşturacak olan nüfus, doğal kaynak, enerji ve ekoloji gibi problem alanlarına yönelik çözümlerin, çok geç olmadan, daha bugünden üretilmesi zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Biyokozmist insanartıcılık açısından ise başka gezegenlerde yaşam kurma düşüncesi, bu tür yüzeysel yaklaşımların çok ötesinde, insanın evrene açılmasını zorunlu kılan varoluşsal bir özgürleşme atılımının gereğidir. O halde, “evren bilgidir” önermesi biyokozmist transidealin temelini oluşturmaktadır ve bu bir varoluşsal özgürlük stratejisi olarak evrende bilinmeyen karanlık maddenin neliğinin deşifre edilebilmesine dek tüm sonsuzluk kapsamının ancak ve ancak fizikalist metodolojiyle bilinebilirliğini öngörür. Varlık alanının genişletilmesi evrensel epistemik olanaklar çokluğunu tanınır hale getirecektir ve trans-ontoloji bu yeni ontik ve epistemik çok boyutluluğun metodolojik dayanağı olarak tanımlanabilir. Ontolojik geçiş varlığı yeniden varlığa getirecek olan ve önceki varlığıyla özdeşliğini ortadan kaldıracak olan bir pozitif epistemik kopuşu doğuracaktır. Bu noktadan hareketle, mevcut insan varlığına dair gelecekte belirleyici olacak hususun, biyokonservatif düşüncenin ısrarla öne sürdüğü gibi insan varlığının soy olarak devamlılığının sağlanması değil, zihnin korunumunun sağlanması olduğu argümanı öne sürülebilir. İki tip kriyonik uygulamanın mevcut olması öne sürülen argümanı bu yönüyle destekler görünmektedir; bunlardan biri ölü insan vücudunun tamamının dondurulması yoluyla uygulanan koruma biçimi, diğeryse, gövdeden sadece başın veya beynin alınarak sıvı nitrojende dondurulması yoluyla uygulanan koruma biçimidir.

İnsani gelişim kuramlarıyla kıyaslandığında, dünya gezegenine hapsolmuşluğumuzun üstesinden gelerek insan potansiyelini genişletmeyi amaçlayan biyokozmist insanartıcı bakış açısı, örneğin Martha C. Nussbaum’un “yapabilirlikler yaklaşımı”na⁴⁹ (*capabilities approach*) evrensel boyutta bir alternatif oluşturmaktadır. Lokal ve küresel toplumsal yaşamın yol açtığı ekonomik, siyasal, kültürel, etik vb. sorunlar ağında kendini belirleme istencinde olan özne gerçekte bir “yapamazlık” (*incapability*) sarmalında varoluşunun kısıtlandığını görür. Öznenin bu negatif pozisyonu, onun bu dünyanın sınırlı olanaklar ve yapabilirlikler alanından evrensel sonsuz yapabilirlikler boyutuna taşınmadığı sürece özgürlük problemini çözemeyeceğini gösterir. Bir başka deyişle, özne için yapabilirlikler alanı salt lokal ve küresel toplumsallık alanı değil, evrenin kendisidir. Yeni bir *vita activa*’yı oluşturmayı mümkün kılacak olan bu ontik-epistemik geçişin koşulu teknolojiktir ve insan+ uygulamaları zorunlu kılar. Böylelikle, morfolojik özgürlüğünü kazanmaya başlamış olan özne pozitif özgürlüğünü ele geçirme atılımına da geçebilecektir. Bu dünya kökenli

⁴⁹ Martha C. Nussbaum, *Creating Capabilities: The Human Development Approach* (Cambridge, Massachusetts and London: The Belknap Press of Harvard University Press, 2011).

bakış açıları birer dünya görüşü olarak kalırlarken, yine bu dünya kökenli olarak oluşan biyokozmik insanartıcılık salt bir dünya görüşü olarak kalmakla yetinmeyip, bir transideal üzerinden ve bunu karşılayan bir trans-ontolojik yönelimle evrensel boyutta bir kozmovizyona dönüşmektedir.

Sonuç

Immanuel Kant'ın, *Anthropologie in pragmatischer Hinsicht* (Pragmatik Bakımdan Antropoloji) başlıklı çalışması normatif etik tarihi açısından son derece önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. 1798 tarihli bu çalışmasında Kant, antropolojik insan bilgisini ikiye ayırarak; fizyolojik ve pragmatik insan bilgisi farkına dikkat çeker ve “Fizyolojik insan bilgisi doğanın insandan ne oluşturduğunu, pragmatik insan bilgisiyse, özgür bir eyleyen olarak insanın kendisinden ne oluşturduğunu ya da oluşturabileceğini veya oluşturması gerektiğini araştırır” vurgusunda bulunur.⁵⁰ Bu dönüm noktasından itibaren felsefi antropolojinin tarihsel “İnsan nedir?” sorusu “İnsan ne olmak ister?” sorusuna dönüşmeye yüz tutacaktır.⁵¹ Felsefi antropoloji insanın ne olduğunu sorgularken, insanartıcılık insanın ne ol(a)madığı sorgulamasına odaklanan negatif antropolojiden yararlanarak, “İnsan ne olmak ister?” sorusuna kendi normatif yanıtını verir ve bu yanıt muhtemelen etkisi en güçlü olan yanıtlardan biridir. İnsanın kendisinden ne oluşturduğu, oluşturabileceği veya oluşturması gerektiği sorgulamaları, Weber ve Zoglauer'ın⁵² belirledikleri; i) İnsan artırılabilir/dönüştürülebilir mi?, ii) İnsan artırılmalı/dönüştürülmeli mi?, iii) İnsanın artırılmasına/dönüştürülmesine izin verilebilir mi?, iv) İnsan artırılmak/dönüştürülmek zorunda mı? soruları üzerinden ele alındığında, insanartıcılığın, insan yaşamının uzatılması edimi, insanlıksonrası ereği ve biyokozmist bilinç üzerinden epistemik, ontik, mantıksal ve etik temellerde bu dört sorunun tamamına verebileceği bir “evet” yanıtının bulunduğu ve onu bu yanıtı götüren gerekli rasyonel argümantatif yeterliğe sahip bir transideal oluşturduğu çıkarımı bu çalışmanın temel vargısını oluşturmaktadır.

Öte yandan, insanartıcı kuram açısından göz ardı edilmemesi gereken son derece önemli bir metodolojik zorluğa da dikkat çekmek gerekir. “İnsan ne olmak ister?” sorusuna yanıt oluşturacak tüm etik önermeler normatif nitelikte olacakları için, insanartıcı düşüncenin etiğin geleneksel normatif yaklaşımlarından yararlanarak insanson-rasını tasarımılanması Jan-Christoph Heilinger'in de işaret ettiği şu sorun nedeniyle bir hayli güçtür:

“Örneğin Bentham'ın hedonist eylem vargıcılığı açısından bakıldığında, insansonrasının, haz alma yetisi değişmiş bir özne olarak farklılaşacak olan duyu yetisi mevcut değerlendirme ölçütlerimizin dışında kalacağı için ne faydacı etik ne de örneğin, değişimleri değerlendiren temel dayanak olarak aklın kendisi insansonrasında değişimin nesnesine dönüşeceği için Kantçı deontolojik etik üzerinden tasarımılanması güçleşecektir.”⁵³

Bu, insanartıcı düşüncenin neden herhangi başka türden bir “ideal” niteliğiyle değil de bir “transideal” karakteristiğiyle yapılanması gerektiğini belirleyen temel unsurdur.

⁵⁰ Immanuel Kant, *Anthropologie in pragmatischer Hinsicht* (Hamburg: Felix Meiner, 2000), 3.

⁵¹ Heilinger, *Anthropologie und Ethik des Enhancements*, 18.

⁵² Karsten Weber ve Thomas Zoglauer, *Verbesserte Menschen. Ethische und technikwissenschaftliche Überlegungen* (Freiburg/München: Karl Alber, 2015), 137-142.

⁵³ Heilinger, *Anthropologie und Ethik des Enhancements*, 3.

Kaynakça

- Bekenstein, Jacob D. *Kütleçekim, Kara Delikler ve Bilgi Üzerine*. İstanbul: Ginko Bilim, 2019.
- Bostrom, Nick. "A History of Transhumanist Thought," (2005b): Erişim 04 Ağustos 2023. <https://www.nickbostrom.com/papers/history.pdf>
- Bostrom, Nick. "The Future of Humanity," *Geopolitics, History, and International Relations* 1(2), (2009): 41-78.
- Bostrom, Nick. *Die Zukunft der Menschheit*. Berlin: Suhrkamp, 2018a.
- Bostrom, Nick. *Süper Zekâ*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2018b.
- De Gray, Aubrey ve Michael Rae. *Ending Aging. The Rejuvenation Breakthroughs That Could Reverse Human Aging in Our Lifetime*. New York: St. Martin's Press, 2007.
- De Gray, Aubrey ve Michael Rae. *Yaşlanmayı Durdurabiliriz. Kendi Yaşam Sürecimiz İçinde Yaşlanmayı Tersine Çevirebilecek Gençleşme Devrimleri*. Çeviren: Engin Tarhan, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2010.
- Dickel, Sascha. *Enhancement-Utopien. Soziologische Analysen zur Konstruktion des Neuen Menschen*. Baden-Baden: Nomos, 2011.
- Ettinger, Robert C. W. *The Prospect of Immortality*. Garden City NY: Doubleday, 1964.
- Ettinger, Robert C. W. *Man into Superman*. 1972. Erişim 16 Nisan 2023. <https://cryonics.org/cryonics-library/man-into-superman/>
- FM-2030. *Are You a Transhuman? Monitoring and Stimulating Your Personal Rate of Growth in a Rapidly Changing World*. New York: Warner Books, 1989.
- Fukuyama, Francis. *Our Posthuman Future:Consequences of the Biotechnology Revolution*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2002.
- Fukuyama, Francis. *İnsan Ötesi Geleceğimiz. Biyoteknoloji Devriminin Sonuçları*, Çeviren: Çiğdem Aksoy Fromm, Ankara: ODTÜ yayıncılık, 2003.
- Haraway, Donna J. "A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century" in *Simians, Cyborgs, and Women. The Reinvention of Nature*. New York: Routledge, 1991.
- Heilinger, Jan-Christoph. *Anthropologie und Ethik des Enhancements*. Berlin/New York: De Gruyter, 2010.
- Hughes, James. *Citizen Cyborg. Why Democratic Societies Must Respond to the Redesigned Human of the Future*. Cambridge, MA: Westview Press, 2004.
- Jonas, Hans. *Das Prinzip Verantwortung. Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 2003.
- Kant, Immanuel. *Anthropologie in pragmatischer Hinsicht*. Hamburg: Felix Meiner, 2000.
- Kass, Leon R. "The Wisdom of Repugnance" in *The Ethics of Human Cloning*, Editörler: Leon R. Kass ve James Q. Wilson. Washington D.C.: The AEI Press, 1998.
- Koç, Mustafa. "'İnsan Kendinden Küçüktür', Artırılmalıdır. Biyokonservatif Aklın Eleştirisine Doğru Transhümanist Tezler," *Arkhe-Logos Felsefe Dergisi* 11, (2021): 9-42.
- Kurzweil, Ray. *The Singularity is Near. When Humans Transcend Biology*. London: Penguin, 2006.
- Mill, John Stuart. *Utilitarianism/Der Utilitarismus*. Stuttgart: Reclam, 2006.
- More, Max. "The Philosophy of Transhumanism" in *The Transhumanist Reader*, Editörler: Max More ve Natasha Vita-More. Chichester: Wiley-Blackwell, 2013.
- More, Max. *The Principles of Extrophy*. Erişim 23 Kasım 2025. http://dpva.org/wiki/index.php/2003_-_Principles_of_Extropy_Version_3.11_-_Max_More

- Nussbaum, Martha C. *Creating Capabilities: The Human Development Approach*. Cambridge, Massachusetts and London: The Belknap Press of Harvard University Press, 2011.
- Pearce, David. "The Abolitionist Project." Erişim 08 Mayıs 2025. <https://www.hedweb.com/abolitionist-project/index.html>
- Sorgner, Stefan Lorenz. *Transhumanismus »Die gefährlichste Idee der Welt«!? Freiburg i. Br.: Herder, 2016.*
- "Transhumanist Declaration-2012" in *The Transhumanist Reader*, Editörler: Max More ve Natasha Vita-More. Chichester: Wiley-Blackwell, 2013.
- Weber, Karsten ve Thomas Zoglauer. *Verbesserte Menschen. Ethische und technikwissenschaftliche Überlegungen*. Freiburg/München: Karl Alber, 2015.